

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Vilja, ärlighet och ansvar

En studie av motivationsbegreppet i missbruksvården

Lina Persson

Kandidatuppsats SOPA 63
HT 2018

Antal ord: 14659
Handledare: Tabitha Wright
Nelson

Abstract

Author: Lina Persson

Title: Vilja, ärlighet och ansvar. En studie av motivationsbegreppet i missbruksvården.

Supervisor: Tabitha Wright Nelsson

Assessor: Rikard Eriksson

The concept of motivation is frequently used in the field of social work and is often understood as both a feeling, an internal experience, as well as something social workers do with their clients. But with a social constructive perspective we will soon come to realize that the concept of motivation contains several layers of underlying discourse. The aim of this study was therefore to explore how social workers construct the concept of motivation. For this reason I asked how social workers understand and use the concept of motivation when working with clients with drug- or alcohol problems. I claim that when we strive to understand the field of social work and the relations between social worker and client we must recognize the discourse that is imbedded in the understanding of commonly used concepts and ideas. Therefor I also asked which discourse become relevant for the construction of the concept of motivation. In this paper I argue that the institutional logic of the professional organizations to some extent also tend to effect the social workers and how they understand the concept of motivation. Findings show that social workers comprehend motivation as a necessity. There is an expectation of the client to be active, goal oriented and display both readiness and willingness. If the client is not preserved in such a way it´s likely that she will not receive extensive support or help.

Keywords: *motivation, social work, institutional logic, social constructivism and discourse.*

Förord

Mitt första och mest ödmjuka tack till Al-Hadi, vars vägledning och hjälp jag inte hade kunnat vara utan när jag skrev denna uppsats.

Vidare vill jag tacka min handledare, Tabitha Wright Nelson, som under många och långa samtal både inspirerat mig och manat mig framåt, gång efter annan.

Jag tackar också min familj, framförallt min syster Anna Thim, som både peppat mig och gett mig nya infallsvinklar när jag känt att jag kört fast.

Sist men inte minst tackar jag de respondenter som genom sitt deltagande möjliggjort denna uppsats. Tack!

Innehållsförteckning

1. Problemformulering	5
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställningar.....	6
2. Disposition	7
3. Motivation – kunskapsgenomgång och teori	8
3.1 Vad är motivation? – En historisk tillbakablick	8
3.2 Definitioner av motivation	9
3.3 Motivation i socialt arbete	10
3.4 Motiverade och omotiverade klienter	11
3.4.1 Klienter med manifest motivation.....	11
3.4.2 Klienter med latent motivation	12
3.5 Att vilja.....	12
3.6 Förnekelse och förändring	13
3.7 Ansvar	14
3.8 Institutionell logik	16
3.9 Socialkonstruktivism.....	17
3.10 Sammanfattning av analytiskt viktiga begrepp	18
4. Metod	21
4.1 Val av metod och metodens förtjänster	21
4.2 Metodens begränsningar	22
4.3 Metodens tillförlitlighet.....	23
4.4 Vinjettstudier	23
4.4.1 Vinjetter.....	24
4.5 Urval.....	25
4.5.1 Respondenterna.....	26
4.6 Etiska överväganden.....	27
4.7 Studiens genomförande.....	27
4.8 Bearbetning av det empiriska materialet.....	28
4.9 Kunskapssökning.....	28
5. Resultat och analys	30
5.1 Vikten av motivation.....	30
5.2 Motivation som drivkraft och ansvar.....	32
5.3 Motivation som vilja	33
5.4 Motivation som handling	35
5.5 Motivation som erkännande och förändring	36
5.6 Motivation och förväntad ambivalens.....	37
5.7 Misstro och hotivation.....	38
5.8 Viken av att skapa relation	40
5.9 Att tycka lika och ta sig handlingsutrymme.....	41
6. Sammanfattning och avslutande diskussion	43
Referenser	47
Bilaga 1	49

1. Problemformulering

Under hösten 2017 hade jag verksamhetsförlagd utbildning på missbrukssektionen som var en del av socialtjänstens vuxenenhet i en större stad. Jag hade förmånen att ha två handledare varav den ena arbetade med utredningsarbete och myndighetsutövning medan den andra arbetade med behandling i öppenvård. I början av terminen aktualiserades ett ärende med en klient som ansökte om hjälp på grund av missbruk. Klienten önskade behandling, främst samtalsstöd och trots att ärendet framstod som ganska rättfram hade klienten efter tolv veckor fortfarande inte fått någon hjälp. När klienten började utebli från möten menade handledaren att klienten inte varit tillräckligt motiverad. Där och då ställdes de första frågorna som initierade denna uppsats; vad är motivation egentligen? Hur förstår socialsekreterare motivationsbegreppet och hur används motivation i arbetet med klienter? När dessa tankar lyftes med handledaren som arbetade med öppenvård menade hon att ärendet sannolikt borde hanterats annorlunda och att det förmodligen inte rörde sig om bristande motivation hos klienten utan snarare om brister i professionen. Men vad är det då som gör att två socialarbetare inom samma verksamhet kan ha så olika inställning till ett och samma ärende?

Motivation är ett vanligt förekommande begrepp inom socialt arbete. Trots detta visade det sig ganska snart, vid en närmare undersökning av motivationsbegreppet, att gjorda definitioner (Jenner, 1987; Revstedt, 2014) både är diffusa och allmänt hållna. I litteraturen om motivation undviker författare gärna helt att förklara den konkreta innebörden av motivation på grund av dess komplexitet (Bergmark, 1998). Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv går det att betrakta motivation som ett begrepp som konstrueras och blir till genom hur vi talar om och använder oss av det (Jönsson, 2010). Anlägger man ett sådant synsätt går det att i litteraturen utläsa ett par diskurser som blir centrala för att förstå vad motivation är. Motivation beskrivs bland annat som inre processer i termer av drivkraft och vilja men kan också ses i handlingar och som något socialsekreteraren gör med klienten (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b; Barth & Näsholm, 2009). Motivation handlar alltså om det samlade intryck klienten förmedlar till sin socialsekreterare som sedan ligger till grund för vilka insatser som kan bli aktuella (Svensson, 2000).

Efter en ingående läsning av forskningslitteraturen stod det snart klart att motivation är något som till stor del ska tolkas av enskilda socialsekreterare i deras dagliga arbete. På grund av avsaknaden av en enhetlig förståelse av motivationsbegreppet blev det därför intressant att

undersöka hur socialsekreterare förstår och använder begreppet och vilka aspekter som är relevanta för hur de uppfattar och bedömer motivation. Socialsekreterares förståelse och användning av motivation kan likväl inte ses som uppstånden ur tomma intet utan måste analyseras med en förståelse för den professionella kontext de befinner sig i. Därför har också teorier om institutionella logiker, kollektivt etablerade föreställningar som är rådande inom varje organisation, inkorporerats i studien (Linde, 2013). Det är i förhållande till institutionella logiker som klienter blir till och indelas i olika kategorier och studier påvisar att institutionella logiker har en stor inverkan på både socialarbetare och klienter och relationen dem emellan (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b). Det är också i relation till institutionella logiker som handlingar blir möjliga eller omöjliga och det är genom dessa som socialsekreterare tolkar och förhåller sig till olika begrepp. Med hjälp av institutionella logiker kan konstruktionen av motivationsbegreppet alltså förstås inte bara som enskilda socialsekreterares subjektiva åsikter utan som gemensamma uppfattningar med långgående effekter på det sociala arbetet.

1.1 Syfte

Syftet med studien var att undersöka hur socialsekreterare i missbruksvården använder sig av motivationsbegreppet och utveckla kunskap om hur begreppet förstås.

1.2 Frågeställningar

De frågeställningar studien utgått från är:

- Hur förstås och används motivationsbegreppet av socialsekreterare i missbruksvården?
- Vilka aspekter uppfattas vara centrala för socialsekreterare när de använder sig av begreppet motivation?

2. Disposition

Kapitel 3 är en presentation av kunskapsläget där teoretiskt relevanta begrepp presenteras. Kapitlet innehåller en kort genomgång av hur motivation förklarats historiskt, hur motivation som begrepp definieras och hur motivation används i socialt arbete. Vidare presenteras olika aspekter som identifierats som relevanta i litteraturen och hur institutionella logiker kan användas för att förklara hur socialsekreterare förstår och använder sig av motivationsbegreppet. En diskussion förs också om hur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan användas som en utgångspunkt för att förstå hur begrepp konstrueras. Avslutningsvis sammanfattas de teoretiska begrepp som blir centrala för uppsatsens analys.

Kapitel 4 är ett metodavsnitt som beskriver vilken utgångspunkt uppsatsen tar, hur studien genomförts och vilka vetenskapliga och forskningsetiska frågor som varit relevanta för arbetet med denna studie.

Kapitel 5 innehåller en presentation av resultat och analys indelad under ett antal rubriker som belyser de teman som blivit centrala utifrån studiens syfte och frågeställningar.

Kapitel 6 innehåller en sammanfattning av uppsatsens resultat där studiens frågeställningar besvaras.

3. Motivation – kunskapsgenomgång och teori

Detta kapitel inleds med en presentation av hur motivation definieras och förstås samt hur motivationsbegreppet används i socialt arbete. Vidare förs en diskussion om hur motiverade och omotiverade klienter beskrivs i litteraturen och vilka aspekter som kan ses centrala i konstruktionen av motivationsbegreppet. Därefter följer en beskrivning av hur institutionella logiker ligger till grund för socialsekreterares förförståelse av klienterna och hur dessa begränsar och möjliggör socialsekreterarnas handlingsutrymme. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av de begrepp som är viktiga för analysen.

3.1 Vad är motivation? – En historisk tillbakablick

Motivation har historiskt varit ett omdiskuterat ämne för att förstå människors handlingar och drivkrafter. Både Bergmark (1998) och Jenner (1987) skriver att motivationsforskning ofta utgått från en hedonistisk princip som menar att motivation är det som får oss att sträva mot lust eller njutning och undvika smärta. Historiskt har motivation också beskrivits med instinktteorier som utgår från att människor handlar på vissa sätt på grund av att de har en medfödd benägenhet för detta handlingsmönster eller med drivkraftteorier som bygger på att människor tenderar att upprepa de handlingar eller beteenden som får positiva effekter och avhåller sig från de beteenden som får negativa konsekvenser. I motsats till detta har vissa använt sig av kognitiva idéer som menar att människans beteende och därmed även hennes motivation, styrs av tankar och medvetna avsikter (Bergmark, 1998; Jenner, 1987). Alla dessa förklaringsmodeller har kritiserats av nutida motivationsteoretiker för att de inte tar hänsyn till effekter av samhällskontexten och sociala sammanhang utan snarare har sett individen som ett autonomt subjekt helt opåverkad av sin omgivning. I dag betonas vikten av det sociala sammanhanget i större utsträckning när man talar om motivation (Bergmark, 1998). Jenner (1987) menar likväl att mycket av motivationsteorierna fortfarande grundar sig på tidigare förklaringsmodeller. Som en modern fortsättning på den hedonistiska principen förklaras idag motivation i hög grad handla om strävan att nå framgång och undvika misslyckanden. För att bättre förstå motivationsbegreppet det alltså viktigt att undersöka hur begreppet definieras.

3.2 Definitioner av motivation

Det finns många definitioner av motivation och denna studie utgår från definitioner av Per Revstedt (2014) och Håkan Jenner (1987) eftersom deras studier har haft stor inverkan på både forskning och praktik inom det sociala arbetets fält.

Per Revstedt är en av de personer som i modern tid försökt definiera vad motivation är. Han skriver att:

Motivation definieras som en strävan hos människan att leva ett så meningsfullt och självförverkligat liv som möjligt. Denna strävan är sammanfattningen av människans innersta natur: att vara konstruktiv, målinriktad och aktiv (Revstedt, 2014, s. 32).

Detta är en ganska vid och otydlig definition och leder till frågor som vad det betyder att leva ett meningsfullt och självförverkligande liv och vem som har rätt att tolka vad meningsfullt och självförverkligande är. En sådan värdeladdad definition av motivationsbegreppet kan även bli svårt att använda i praktiken, varken socialarbetare eller klienter kan tveklöst avgöra vem som lever i enlighet med sin innersta natur. Det lämnar utrymme för subjektiv tolkning som bygger på förförståelse och personliga åsikter.

Håkan Jenner menar att motivation är ”beteenden eller handlingar riktade mot vissa mål, som kan vara inre eller yttre” (Jenner, 1987, s. 19). Jenners definition är vid första anblick inte särdeles abstrakt men även denna definition är problematiskt som utgångspunkt i ett klientnära arbete eftersom socialarbetaren än en gång är satt att utifrån egen förförståelse tolka vilka beteende eller handlingar som visar på motivation eller på bristande dito.

Utifrån dessa definitioner förklaras alltså motivation av både Jenner och Revstedt som något inre, en inre drivkraft eller strävan som är kopplad till människas natur eller essens och som sedan tar sig uttryck i handlingar och uppställda mål. Trots att detta är en ytterst personlig process som det borde vara svårt för någon annan att få insikt i eller ha åsikter om är det ändå ofta andra, utomstående, som bedömer om motivation finns och kommer till uttryck. I socialt arbete är det framförallt socialsekreterare som i mötet med klienter bedömer graden av motivation och vilka uttryck motivationen tar sig.

3.3 Motivation i socialt arbete

Inom socialt arbete används motivationsbegreppet frekvent men trots detta menar Bergmark (1998) att begreppet sällan diskuteras och ifrågasätts och att synen på motivation och dess innebörd ofta tas för given i texter om socialt arbete. Vidare går det att konstatera att de flesta författare som skriver om motivation gärna undviker att definiera vad motivation är på grund av begreppets komplexitet och det faktum att begreppet kan brytas ner i ett stort antal faktorer och aspekter (Bergmark, 1998; Jenner, 1987).

Svensson (2000) menar att motivationsbegreppet så som det definierats ger vid handen att motivation inom socialt arbete ofta uppfattas som en inre rörelse och process, som ett intresse hos klienten att leva i enlighet med samhällets normer och värderingar. Utifrån Jenners (1987) och Revstedts (2014) definitioner av motivationsbegreppet uppfattas motivation som en strävan mot inre eller yttre mål av självförverkligande och meningsfullhet. Det finns också en förväntan om att denna strävan ska ta sig uttryck i målinriktad aktivitet genom handlingar och beteenden. Genom vissa beteenden visa klienten motivation eller avsaknaden av den. Men vilka handlingar är det då som visar på motivation? Vilka tecken är det socialarbetaren letar efter? Vilka beteenden visar att klienten vill leva i enlighet med samhällets normer och värderingar så som Svensson (2000) beskriver? I definitionerna av motivationsbegreppet finns inget som tydliggör vad det är för specifika handlingar eller tecken som klienten ska visa. Snarare finns det ett brett tolkningsutrymme där socialarbetaren själv står att avgöra vilka handlingar det är som eftersöks och förväntas. Vidare innebär det också att vi förutsätter att en individs handlingar och beteende alltid står i relation till personens inre vilja och önskningar, men vi tar genom detta synsätt inte hänsyn till vare sig individens historia och livserfarenheter eller till den sociala kontext individen befinner sig i. Det skapar en föreställning om att individen med endast sin inre vilja som verktyg kan skapa ett handlingsutrymme vari hon kan förändra sin livsstil och verklighet. Det är också av vikt att konstatera att trots att motivation beskrivs som en inre personlig process som är kopplad till människas inneboende essens (Revsted, 2014) så är det yttre, synliga tecken på motivation och uppnådda målsättningar som står i fokus för praktiskt socialt arbete (Svensson, 2000).

Jenner (1987) menar att socialarbetarens inställning till klienten och till vad motivation är blir avgörande för vad som sker i relationen till klienten. Ser socialsekreteraren motivation som något statiskt eller föränderligt? Och är socialsekreterarens uppfattning om klienten föränderlig

eller statisk? Allt detta har stor effekt på hur arbetet fortskrider och i förlängningen vilka resultat som går att uppnå. Revstedt (2014) menar på liknande sätt att det är socialarbetarens (i Revstedts begreppsapparat behandlaren) syn på klientens möjlighet till förändring som blir avgörande eftersom det är via socialarbetaren som motivationen framträder och synliggörs. Relationen mellan socialarbetare och klient kan alltså i ett större perspektiv vara en avgörande faktor för hur klienten betraktas och även för vilka insatser som kan anses aktuella.

Inom socialt arbete och specifikt inom missbruksvården antas det ofta att den klient som initialt ger uttryck för eller visar på hög motivation också kommer att göra en mer framgångsrik behandling och ha bättre framtidsutsikter. Forskning har trots detta inte kunnat påvisa att det finns en sådan korrelation (Jenner, 1987). Men utifrån tron på motivation som en nödvändig faktor för ett framgångsrikt socialt arbete läggs det ofta stor kraft på att definiera vem som är motiverad eller omotiverad. Inte minst i det initiala utredningsförfarandet gör socialsekreterare bedömningar av klientens motivation. Därför kommer följande stycke redogöra för hur forskningslitteraturen beskriver motiverade och omotiverade klienter.

3.4 Motiverade och omotiverade klienter

Inom fältet för socialt arbete finns det en ansevärd mängd litteratur som rör klienter och klientrollen. För att få insikt kring hur socialsekreterare arbetar med motivation är det av vikt att förstå vilka föreställningar om klienter som reproduceras i litteraturen eftersom dessa föreställningar sannolikt färgar och influerar socialarbetarna under såväl utbildning som arbetsliv. Inom motivationsforskningen görs det gärna en uppdelning av klienter som å ena sidan motiverade och å andra sidan omotiverade. Detta kan utläsas redan i Revstedts (2014) och Jenners (1987) definitioner av motivationsbegreppet. Den motiverade individen har en drivkraft som uttrycks genom aktiva handlingar och beteenden, genom kreativitet och målinriktning. Detta förutsätter också att det finns individer som är antitesen till dessa egenskaper.

3.4.1 Klienter med manifest motivation

Enligt Revstedts (2014) begreppsapparat är en klient som kan ge uttryck för sin motivation *manifest motiverad*. Den manifest motiverade klienten är en individ som står i kontakt med sin egen inre positiva kärna, som är medveten om sina valmöjligheter, som gör konstruktiva val och som inte väljer det invandra eller förutsägbara. Den motiverade klienten beskrivs vidare som aktiv, samarbetsvillig och insiktsfull. ”Han kommer på de tider han ska och följer även på

andra sätt de spelregler som metoden kräver” (Revstedt, 2014, s. 10). Den motiverade klienten definieras också som en person som är villig till förändring, en förändring som överensstämmer med de mål som socialarbetaren ställer upp (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a). Klienten bekräftar genom sin samarbetsvilja också socialarbetaren på ett positivt sätt (Revstedt, 2014).

3.4.2 Klienter med latent motivation

Revstedt (2014) menar att motivationsarbetet bygger på en i grunden positiv människosyn som stadfäster att människan innerst inne är god och vill gott. På grund av denna inre godhet finns inte heller några hopplösa fall, bara de Revstedt kallar *latent motiverade* klienter. En latent motiverad klient beskrivs som en person som är inaktiv, inte är bredd att bida till positiv förändring, som inte följer de överenskommelser som gjorts och som inte visar förtroende för sin behandlade (ibid.). Den latent motiverade klienten står inte heller i kontakt med sin inre positiva kärna och det är socialarbetarens uppdrag att väcka klientens motivation till liv (ibid.). Att klienten ska bli motiverad är därmed ofta ett delmål i klientarbetet, individen som inte uppfattas motiverad ses ofta som icke behandlingsbar och måste motiveras för att sedan kunna beviljas en, utifrån bedömning, lämplig insats (Svensson, 2000; Jenner 1987). Bergmark (1998) skriver att det i fallbeskrivningar finns fem typer av klienter som visar bristande motivation. Det är klienter som är ovilliga att delta till följd av att det inte delar synen på problembeskrivning och behandlingsmål eller klienter som accepterar behandlingsmålen men som inte anser att de insatser som föreslås är de rätta. Vidare är det klienter som delar behandlingsmålen men som inte tror på sin egen förmåga att genomföra behandling eller de klienter som tror på behandlingsmålen men som inte förmår upprätthålla sin motivation över tid. Slutligen är det klienter som uttrycker ambivalens kring både mål, behandlingsinsatser och egen förmåga (ibid.). I det sociala arbetet beskrivs ofta omotiverade klienter som insiktslösa, ovilliga och ambivalenta. Likväl söks sällan förklaringar till varför individer saknar motivation, istället nöjer man sig i med att konstatera att klienten inte är motiverad och att motivation behöver uppnås för att ett framgångsrikt arbete ska kunna påbörjas.

3.5 Att vilja

I beskrivningen av latent och manifest motiverade klienter såväl som i definitioner av motivationsbegreppet förekommer det Järvinen och Mik-Meyer (2003b) kallar en viljediskurs. Klienter med manifest motivation vill förändras medan latent motiverade klienter beskrivs som personer som utnyttjar systemet och som inte har rätt till behandling eftersom de antingen inte

vill förändras eller saknar inneboende förmåga till förändring (Järvinen, 1998). Järvinen och Mik-Meyer (2003b) menar att viljediskursen blivit allt tydligare i det sociala arbetet och har färgats av dagens socialpolitiska tonläge. De beskriver hur viljediskursen inte endast uttrycker att klienten ska vilja ha förändring utan innefattar också tankar om klientens inställning, ärlighet och samarbetsvilja gentemot socialarbetaren och institutionen som helhet (ibid.). ”Klientes uvilje mot fx at samarbejde med socialarbejderen bliver på denne måde et symptom på, at der er noget galt med klienten” (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 20). Klienter som uttrycker ovilja eller latent motivation anses inte vara mottagliga för hjälp. Dessa individer degraderas därmed till att ses som ohjälpliga och erbjuds istället omsorg i form av härbärgen och lågtröskelboenden (Järvinen, 1998).

3.6 Förnekelse och förändring

Två starkt sammankopplade diskurser som går att utläsa ur forskningen kring motivation och latent och manifest motiverade klienter är förändringsdiskursen och förnekelsediskursen. Förändringsdiskursen innebär att förändring uppfattas vara det sanna målet. I *Motiverande samtal* menar Barth & Näsholm (2009) att ”målet är förändring – en förändring som för klienten ska kunna leda till bättre hälsa eller ökad livskvalitet. Denna förändring är emellertid inte möjlig förrän personen är redo” (Barth & Näsholm, 2009, s. 32). Barth & Näsholm menar vidare att det ofta handlar om att klienten ska få en annan syn på sig själv (ibid.) Även motiverande samtal som metod bygger alltså på att bedöma om klienten är redo att göra de förändringar som socialarbetaren ställer upp som riktiga. En manifest motiverad klient förväntas sträva efter förändring men inte vilken förändring som helst utan positiv förändring i enlighet med samhällets normer och värden.

Förnekelsediskursen innebär att vi förväntar oss att den manifest motiverade klienten ska erkänna sin problematik och hålla med socialarbetaren i hennes problembeskrivning, annars befinner sig klienter i ett stadium av förnekelse. Exempelvis skriver Barth och Näsholm att ”När klienten beskriver och erkänner problemet eller är optimistisk för lösningar kommer rådgivaren att spegla detta och ofta be klienten om att fördjupa och berätta mera. Syftet är att hämta fram och tydliggöra klientens motivation” (Barth & Näsholm, 1998, s. 38). Även Bergmark skriver att forskning påvisar att ”utmaningen för det sociala arbetet ligger i att övertyga klienten om att socialarbetarens eller socialtjänstens mål är de riktiga, och att hjälpa denne att mobilisera tillräcklig viljekraft för att åstadkomma vad som krävs för att uppnå goda

resultat” (Bergmark, 1998, s. 90). Det är ofta oviljan att hålla med om eller erkänna den problembild som socialarbetaren ställer upp som anses problematisk och målsättningen med motivationsarbetet är därför att få klienten att dela socialarbetarens problembeskrivning. Ofta uttrycks också förnekelsediskursen i termer av att klienten ska komma till insikt och därefter kunna lära strategier för att hantera dessa problem. Järvinen (2003) menar att det är först när den motiverade klienten erkänner sina problem och tillämpar institutionens problemställning på det egna jaget som klienten ses som behandlingsbar (ibid.). Att klienten accepterar den problemförklaring och de lösningar som socialarbetaren ger är inledningsvis ett tecken på att klienten är motiverad och samarbetsvillig och i slutet av behandling är detta ett signum för att klienten är färdigbehandlad (Bergmark, 1998; Järvinen & Mik-Meyer, 2003b). Att erkänna sina problem ses som ett led i en positiv, inre utveckling (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b). Föreställning om det är något inre i klienten som ska bearbetas, hanteras och förändras är på intet sätt värdenutral utan återspeglar samhällskontexten (ibid.). Personlig utveckling är ledordet och det är förändring som framställs som målet för det lyckade eller framgångsrika sociala arbetet. Orsakerna till problem söks alltså inom klienten och yttre problem med bostad, sysselsättning och försörjning kommer kunna lösas först när klienten erkänner sina problem och påbörjar en inre förändringsprocess (ibid.). Förnekelsediskursen handlar alltså om att socialarbetaren utifrån sin utredning presenterar sanningar för klienten som denne sedan ska acceptera som sina egna och först på så sätt bevisa att hon kommit till insikt. Men detta förfarande är också avhängigt av vilken socialarbetare klienten träffar, eller som Jenner skriver: ”En klient kommer att få veta olika saker om sig själva och sina problem beroende av vilken behandlare han/hon kommer i kontakt med” (Jenner, 1987, s. 83). Utifrån socialarbetarens förväntningar på klienten och hennes förståelse och användning av motivationsbegreppet kommer alltså såväl problembeskrivningen som problemets lösningar också att ta form.

3.7 Ansvar

När man talar om motivation är ansvar ett återkommande ämne, det går att se motivationsbegreppet som delvis konstruerat kring en ansvarsdiskurs. Revstedt menar att alla människor har ansvar för sitt liv och för sina val, oavsett om de är medvetna om det eller ej, samtidigt som han menar att en latent motiverad klient ”inte har kapacitet att själv aktivt medverka i behandling” (Revstedt, 2014, s. 27). Med andra ord är det behandlarens ansvar att få klienten att gå från att vara latent till att bli manifest motiverad samtidigt som klienten har det yttersta ansvaret för sig själv. Detta kan uppfattas som paradoxalt, vad innebär det att själv vara ansvarig

för sin livssituation samtidigt som man inte har kapacitet att genomföra de förändringar som krävs? Revstedt påpekar att han är medveten om att detta synsätt har kritiserats på flera punkter och påtalar att klienten inte är ansvarig för yttre rådande faktorerna så som samhällsklimat och arbetsmarknad men att klienten är ansvarig för vilka val hon fattar i svåra situationer och att det är upp till socialarbetaren att göra klienten medveten om vilka valmöjligheter som faktiskt finns (Revstedt, 2014). Tanken att klienten själv är ansvarig för sina val och fri att fatta kreativa beslut efter att till fullo ha blivit informerad om befintliga möjligheter krockar också med den inom missbruksvården ofta rådande bilden av klienten som drabbad av en sjukdom. Revstedt menar bestämt att ”klienten är inte sjuk” (Revstedt, 2014, s. 30) och ”inget oskyldig offer för omständigheter” (Revstedt, 2014, s. 32). Detta kan tolkas som att den latent motiverade klienten bär ett ansvar för att ställa sig till förfogande på ett sådant sätt att hon blir möjlig att motivera.

Att se klienten som ansvarig för sin livssituation och sina val är något som blivit utmärkande i det Kaspar Villadsen kallar postmodernistiskt socialt arbete. Villadsen (2004) menar att det sociala arbetet tidigare handlat om att bedöma och tillgodose behov men att det sedan 90-talet alltmer handlar om att utgå från klientens vilja. Även Billinger skriver att ”[i] den senmoderna identiteten ligger att vi ska välja, fatta beslut och ta ansvar för våra handlingar” (Billinger, 2000, s. 210). Jenner skrev redan 1987 att klienten ska vara delaktig i att utforma problemlösningar och att dessa ska ha klientens önsknings i fokus. Han uttryckte vidare att ”motivationsarbetet måste individualiseras” (Jenner, 1987, s. 54). Detta kan vid första anblick framstå som godhjärtat, att sträva efter att vara där för klienten och uppfylla dennes önsknings kan vara nog så nobelt. Men ett sådant förhållningssätt bygger också på antaganden om att individen som ett fritt väljande och autonomt subjekt opåverkat av sin kontext (Villadsen, 2004). Även Järvinen (1998) menar att det i missbruksvården av idag finns en syn på personer med missbruksproblem som själv ansvariga för sin situation och att dessa klienter därmed i alla fall förväntas uppvisa lite vilja och motivation. En sådan förståelse av individen är sammanlänkad med de förklaringsmodeller som idag används idag i diskussioner om olika typer av social problematik. Förklaringar som grundar sig i kontext och samhälle blir alltmer ovanliga och istället hänförs problem i allt större utsträckning till den enskilda individen vilket går hand i hand med en nyliberalistisk tidsanda (Villadsen, 2004).

3.8 Institutionell logik

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur socialsekreterare i missbruksvården använder motivationsbegreppet genom att intervjua enskilda socialsekreterare. Men de socialsekreterare som intervjuats befinner sig inte i ett vakuum och deras syn på och användning av motivationsbegreppet måste förstås i förhållande till en professionell kontext. Det innebär att en socialsekreterares uppfattningar påverkas och färgas av den professionella kultur där hon är verksam. Därmed är det i analysen av socialsekreterares åsikter också viktigt att försöka ringa in den rådande institutionella logiken.

Stig Linde skriver att ”en institutionell logik är en kollektivt skapad och historiskt etablerad föreställning [...]” (Linde, 2013, s. 112). Det är genom att förstå den institutionella logiken som vi på djupet kan analysera verksamhetens handlingar och också förstå de enskilda medarbetarnas möjliga handlingsutrymme. Som Linde (2013) beskriver kommer den institutionella logiken delvis utifrån, hur verksamheten ses och förstås av utomstående är del av den institutionella logiken. Men den institutionella logiken reproduceras också inom verksamheten genom både policys, handlingar och strukturer. Genom att exempelvis indela klienter i kategorier eller applicera olika problembeskrivningar tydliggör organisationen vilken institutionell logik som är rådande. Den institutionella logiken bidrar till en samsyn, en tyst överenskommelse om vad som är möjligt och görbart.

Den institutionella logiken och de värden och normer som den bygger på är centrala för klienten. I mötet med olika verksamheter får klienten se sina problem bli omstöpta och omtolkade för att passa in i institutionens förståelseramar (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a). Det är genom institutionens indelningar och problemkategorier som klienten ses.

Den institutionelle logik forudsætter således, at klienten tilpasses institutionen; ingen velfærdsinstitution kan forholde sig til „et helt menneske”. Individet og dets problemer må derfor først ændres til et format, som passer sammen med institutionens problemkategorier, regler og rutiner (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 15).

De institutionella logiken ger alltså vid handen att klientkategorier och problemititeter inte uppstår ur tomma intet utan skapas och reproduceras i ett kontextuellt, organisatoriskt sammanhang (ibid.). Hur verksamheter ser på och talar om klienter säger därmed lika mycket eller mer om institutionen och dess värdegrund och moraliska kodex än om de klienter som

man avser beskriva. Skapandet av dessa klientbeskrivningar sker inom alla institutioner som arbetar med att hjälpa eller behandla klienter. Välfärdsinstitutioner kan därmed inte förstås som värdeneutrala enheter där klienter får hjälp utifrån önsknings och behov, snarare ges stöd alltid i relation till institutionens uppställda förväntningar, föreställningar och mål (ibid.). Att indela individer i klientkategorier eller utifrån problembeskrivningar kan ofta betraktas som en nödvändighet i det sociala arbetet, för att kunna arbeta med människor måste organisationen förenkla och ringa in centrala karaktäristika genom att identifiera hjälpsökaren efter på förhand uppställda klient- och problemkategorier (ibid.). Detta innebär emellertid att klienten bara kan få hjälp om hon väljer att förhålla sig till denna på förhand skapade mall över vilken socialarbetaren, genom både profession och organisation, äger tolkningsföreträde (ibid.). Det är med andra ord i enlighet med verksamhetens institutionella logik som klienten kan bli hjälpt.

Men institutionella logiker är inte statiska till sin natur, för att bestå måste den institutionella logiken reproduceras i repetitiva handlingar utförda av organisationen och de enskilda medarbetarna. Detta ger varje enskild aktör eller medarbetare en viss möjlighet att välja vilken institutionell logik hon vill handla i enlighet med. Det innebär också att det kan råda en kamp mellan flera olika institutionella logiker inom en och samma verksamhet (Linde, 2013). Utifrån detta blir det centralt att förstå vilken institutionell logik som råder inom en organisation eftersom denna också kommer ligga till grund för hur klientens problem betraktas av aktörerna och vilken hjälp hon får (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a).

3.9 Socialkonstruktivism

Startpunkten för all forskning är en ansats, en utgångspunkt eller ett perspektiv forskaren anlägger som anger vilken epistemologisk och ontologisk förståelse som är central för både hur forskningen bedrivs, vilka frågor som ställs och hur resultaten analyseras och sammanfattas (Aspers, 2011; Thomassen, 2007). Men en objektivistisk ansats utgår studier ofta från en ontologisk realism som innebär att det som studeras ses som fristående och oberoende av forskaren och hennes teoretiska föreställningar och förhållningssätt (Aspers, 2011). Med en subjektivistisk ansats ses istället både verkligheten och även kunskapen som påverkbar och föränderlig och forskning med en sådan ansats handlar snarare om att undersöka mening och uppfattningar än faktiska handlingar. Alltså inte bara vad som görs utan varför (ibid.). En sådan utgångspunkt innebär också att varje del av det empiriska materialet bara kan förstås i relation

till sin helhet men också till forskarens egen förförståelse (ibid.). Detta innebär att varje del av empirin måste analyseras utifrån ett kontextuellt sammanhang.

Socialkonstruktivismen är en teoribildning inom subjektivismen som bygger på den epistemologiska utgångspunkten att kunskap inte kan vara sann eller faktisk. Snarare betraktas kunskap som skapad och kontextuellt bunden till rumsliga, sociala och tidsmässiga faktorer. Kunskapen kan inte friställas från sitt sammanhang utan färgas av både respondenternas och uppsatsförfattarens åsikter och uppfattningar (Thomassen, 2007). Aspers (2011) menar att vi som forskare inte kan göra oss kvitt vår roll som människor och som införstådda i en viss kontext och kultur. Genom att vi är de människor vi är förhåller vi oss också till omvärlden på ett visst sätt och ställer frågor utifrån dessa perspektiv. Detta kan vara särskilt påtagligt när vi undersöker ett fält vi är vana vid och känner väl till (Aspers, 2011; Bryman 2011).

Winther Jørgensen och Phillips (2000) använder sig av Vivien Burrs förklaringsmodell för att belysa att det utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv inte heller går att se verkligheten eller vår kunskap om den som statisk. Vi är satta i ständig förändring och därmed finns det inte en sanning som kan vara giltig alltid och överallt. Snarare är kunskap formad genom processer av ömsesidig påverkan där det ständigt pågår en dragkamp om vem som äger tolkningsföreträde (Winther, Jørgensen & Phillips, 2000). Det innebär att en studie med en socialkonstruktivistisk ansats inte eftersträvar att finna ”sann kunskap” utan snarare ämnar undersöka hur mening skapas och reproduceras genom språklig interaktion (Jönsson, 2010).

Eftersom det som undersökts i denna uppsats inte står att finna i konkreta handlingar utan snarare i respondenternas uppfattningar och upplevelser har en subjektivistisk ansats varit användbar. En sådan ansats klargör också att det som författare inte går att friställa sig från det som undersöks. Genom att formulera syfte och frågeställningar tydliggörs föreställningar som sannolikt påverkar både genomförandet och uppsatsens resultat. Dessutom lämpar sig en subjektivistisk ansats och ett socialkonstruktivistiskt perspektiv bäst för att undersöka vilka diskurser ett begrepp konstrueras kring.

3.10 Sammanfattning av analytiskt viktiga begrepp

Detta kapitel inleddes med en beskrivning av hur motivation förklarats historiskt och hur motivation definieras. Utifrån dessa definitioner fördes sedan en diskussion om hur

motivationsbegreppet används i socialt arbete och hur motivation kan ses som konstruerat kring ett antal centrala diskurser. Med utgångspunkt i detta kapitel har ett antal viktiga teman och begrepp definierats som kommer vara centrala för uppsatsen resultat och analys.

För det första uppfattas motivation som en nödvändig faktor i socialt arbete. Det finns en förväntan om att klienten ska vara eller bli motiverad. I denna förväntan finns det också en underliggande ansvarsdiskurs, klienten är ansvarig för de val hon gör. Men trots klientens ansvar är det socialarbetaren som gör något med klienten, klienten ska få en annan syn på sig själv, hon ska beredas insikt och förståelse genom socialsekreteraren. Socialsekreteraren är i sin tur ansvarig för att tolka och definiera klientens grad av motivation och engagemang.

Vidare förekommer det i forskningen en så kallad viljediskurs. Den innebär att det finns en förväntan på att klienten ska uttrycka vilja genom att ha en positiv inställning och genom att vara uppriktig och samarbetsvillig. Denna vilja kan dessutom uttryckas i termer av aktiva handlingar och målinriktade beteenden. Klienten förväntas visa yttre, synliga tecken på motivation. De klienter som klarar av att uttrycka vilja i tal och handling visar på en manifest motivation.

Motivationsbegreppet bygger också på en förändringrings- och en förnekelsediskurs. De klienter som inte kan erkänna sina problem är i ett stadium av förnekelse, de är latent motiverade och måste bli redo för att kunna genomföra förändring för att kunna leva i enlighet med samhällets uppsatta normer och värderingar. Latent motiverade klienter beskrivs ofta i fem typer som kännetecknas av att de uttrycker ambivalens och inte delar synen på socialsekreterarens problembeskrivning eller behandlingsmål. Det finns alltså en förväntan om att klienten ska komma till insikt och först när klienten etablerat en inre förändring kan yttre problem få sin lösning. Men motivation ses också i relation till ambivalens och därför kan det vara viktigt att undersöka om motivation ses som något statiskt eller föränderligt. Vidare konstateras att relationen mellan klient och socialsekreterare är viktig, särskilt eftersom relationen borgar för att klienten ska känna förtroende men också för att relationen ofta blir avgörande när det kommer till att avgöra vilka insatser som är lämpliga.

Slutligen beskrivs institutionella logiker som kollektivt etablerade föreställning och hur dessa kan användas för att förklara socialsekreterarens som del av en professionell kontext. Den institutionella logiken bidrar till en samsyn som socialsekreterarna förhåller sig till. Därmed

måste deras syn på och användande av motivationsbegreppet förstås i relation till den verksamhet de arbetar inom.

Utifrån detta kommer analysen att behandla motivation som nödvändighet, motivation som vilja, motivation som handling, motivation som erkännande och förändring, motivation som hot, motivation och ambivalens, vikten av relationer och vikten av att tycka lika.

4. Metod

Detta kapitel inleds med en beskrivning av studiens metod och vilka fördelar, nackdelar och begränsningar denna kan innebära. Vidare förs ett kort resonemang kring uppsatsen tillförlitlighet och därefter följer en redovisning om urvalet gjorts och en presentation av respondenterna. Denna studie har inneburit ett antal etiska överväganden som diskuteras likväl som hur studien genomförts i sin helhet.

4.1 Val av metod och metodens förtjänster

För att undersöka respondenternas förståelse och användning av motivationsbegreppet och få en mer djupgående kunskap i ämnet har en kvalitativ metod använts. Kvalitativa metoder är generellt att föredra i undersökningar när man undersöker fenomen och vill lyfta fram respondenternas upplevelser snarare än att försöka verifiera eller förkasta uppsatta hypoteser (Bryman, 2011). Eftersom syftet inte är att undersöka enbart vilka handlingar och bedömningar som görs utan snarare försöker förstå orsaker och bakomliggande resonemang går det därmed att mena att uppgiften gynnas av en kvalitativ metod med en subjektivistisk ansats. Studien bygger på en önskan om att föra dialog med respondenterna om deras erfarenheter i ett professionellt yrkesliv. Den kvalitativa metoden kan också uppfattas som lättare att förena med en kunskapssyn som enkelt uttryckt innebär att kunskap och fakta inte är fristående utan något som tolkas, omförhandlas och förändras.

Att göra intervjuer är en av de mest använda metoderna i uppsatser och forskning inom socialt arbete (Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2015). Detta har sannolikt att göra med att socialt arbete som praktik tills stor del bygger på samtal och både uppsatsförfattare och forskare liksom respondenter är ofta vana vid och känner sig bekväma med formen. Intervjuer är dessutom ett både flexibelt och direkt sätt att tillskansa sig kunskap och det är möjligt att både på plats och i efterhand följa upp med nya frågor eller be om förtydliganden (Bryman, 2011). Vid användande av intervjuer som ett sätt för att insamla empiri skapas ofta en intervjuguide och uppsatsförfattaren väljer i vilken mån guiden ska vara strukturerad. En semistrukturerad modell bygger på ett antal frågor eller teman som uppsatsförfattaren vill undersöka (Bryman, 2011). Semistrukturerade intervjuer är effektiva så till vida att de ger utrymme åt vad respondenten finner intressant eller beaktansvärt, den som ställer frågor låter respondenten prata fritt kring vissa teman eller övergripande frågor (Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2015). På så sätt är det

också möjligt att hitta nya infallsvinklar och ämnen att undersöka som uppsatsförfattaren i förväg inte lyft fram i tidigare teoretiska resonemang (Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2015). Det är också lättare att följa upp och jämföra respondenternas svar med hjälp av en semistrukturerad intervju eftersom forskaren på förhand trots allt utarbetat vissa teman som är relevanta för uppsatsen (Bryman, 2011).

Jag har valt att arbeta med semistrukturerade intervjuer eftersom det gagnar uppsatsens syfte. Redan på ett tidigt stadium gick det i forskningslitteraturen att se hur motivation konstrueras genom ett antal diskurser. Eftersom studien ämnade undersöka hur socialsekreterare konstruerar begreppet framstod därmed semistrukturerade intervjuer som ett lämpligt val. Den semistrukturerade intervjun fungerar också väl med ett subjektivistiska synsätt, forskaren vill förstå bakomliggande orsaker och vill få informanten att uttrycka dessa genom att låta samtalet utformas efter hand. I och med detta kan semistrukturerade intervjuer bli en god källa till ny kunskap och nya tankegångar som kan leda uppsatsskrivandet framåt.

4.2 Metodens begränsningar

Det finns flera nackdelar med att skriva en kvalitativ uppsats baserad på intervjuer som empiriskt underlag. Först och främst är det inte särdeles nyskapande och ofta har studenter på kandidatnivå kritiserats för uppsatser som denna just för att det görs så många. Vidare kan man mena att intervjuerna i en uppsats på grundnivå ofta är få till antalet och därmed går det att ifrågasätta om den insamlade empirin bara är dokumentation av ett några få människors åsikter eller om det faktiskt kan säga oss något av vetenskaplig relevans. Aspers (2011) anser trots detta att den kvalitativa forskningen genom sin ansats och utgångspunkt måste anlägga en annorlunda syn på vad som görs. Forskaren söker inte den sorts kausala samband som kvalitativ forskning försöker fastställa, istället eftersträvas en mer grundläggande förståelse av människor och deras uppfattningsvärd.

Det subjektivistiska perspektivet innebär att forskaren måste beakta den mening och de konstruktioner som aktörerna själva använder sig av, utan dessa kan hon inte förstå deras värld. Enskilda aktörer kan ange orsaker till sina handlingar och i den meningen kan man tala om subjektiv kausalitet (Aspers, 2011, s. 31).

Forskaren vill således undersöka hur respondenterna själva förstår och tolkar sina handlingar genom att ställa frågor om vad som görs men också hur det görs och inte minst varför det gör

det görs och på vilket sätt. Det finns likväl ingen möjlighet att generalisera en studie som denna, den beskriver de specifika respondenternas upplevelser och kan därmed inte säga något om en större population men kan ändå ge insikter i hur socialsekreterare verkar i professionen (Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2015). Det socialkonstruktivistiska perspektivet förutsätter också en större medvetenhet om vad forskaren tar för givet, vad hon väljer och vad hon väljer bort, vad hon ställer frågor om och vad som inte ifrågasätts (Aspers, 2011). Eftersom denna studie behandlar ett fält där jag själv är verksam har det varit centralt att under arbetets gång aktivt reflektera över min egen ståndpunkt, förförståelse och kunskap.

4.3 Metodens tillförlitlighet

I kvantitativ forskning eftersträvas extern reliabilitet och generaliserbarhet. Det innebär att studien ska kunna genomföras på ett likvärdigt sätt och ge samma resultat. Det innebär också att resultaten går att generalisera till en större population (Bryman, 2011). I kvalitativa studier är detta som nämnt sällan målet, särskilt inte utifrån ett subjektivistiskt perspektiv där det snarare är respondents konstruktion av mening som är relevant. Det går att tala om subjektiv kausalitet i den mån att respondenterna förklarar sina handlingar eller resonemang (Aspers, 2011). Utifrån detta är det alltså inte av intresse att uppnå extern reliabilitet men genom att vara tydlig och transparent och uttryckligt förklara vad studien syftar till och hur den genomförts visar på intern reliabilitet (Bryman, 2011). Att vara transparent och noggrant redogöra för hur studien genomförts stärker också uppsatsens trovärdighet och äkthet (ibid.). Därför har metodvalen förklarats och försök har också gjorts att belysa eventuella brister och att redogöra för min egen förförståelse i relation till det som undersökts (Svensson & Ahrne, 2015).

4.4 Vinjettstudier

Utöver en semistrukturerad intervjuguide har även vinjetter använts. Vinjettstudier kallas ibland också faktoriell survey metod och experimentell survey design och används inom såväl kvantitativa som kvalitativa undersökningar (Jergeby, 1999). I kvalitativa studier används vinjetter främst för att undersöka attityder och förhållningssätt inom tydligt avgränsade områden och variabler (ibid.). I kvalitativ forskning används vinjetter för att låta respondenternas åsikter träda fram och ge plats åt det som förmedlas i empirin snarare än att fokusera förutgivna fasta variabler (Aspers, 2011).

Syftet med vinjettmetoden är att ”studera och analysera människors val och bedömningar av hypotetiska situationen som konstruerats så att de är så verklighetsnära som möjligt” (Jergeby, 1999, s. 23). I de kvalitativa studierna följs vinjetterna upp med frågor av en mer diskuterande karaktär istället för frågor med ett antal fixerade svarsalternativ (ibid.). På så sätt kan vinjetter även i en kvalitativ forskning användas för att initiera samtal om vissa fenomen, begrepp eller förhållningssätt. Det är också av detta skäl som vinjetterna använts, det är lättare för respondenten att beskriva hur hon resonerar och agerar i ett specifikt ärende än att prata mer allmänt om attityder och inställning. Användandet av vinjetter kan också göra det lättare att ringa in centrala teman och diskurser.

Vinjetterna har därmed utformats utifrån erfarenhet från min VFU-plats och timanställning inom socialtjänstens missbruksvård. Vinjetterna utformas i tre steg och efter att respondenterna läst varje steg har ett par följdfrågor ställts (Jegerby, 1999). Vinjetterna kan emellertid inte ensamma besvara studiens frågor, därför har vinjetterna introducerats först och därefter har frågor om respondenternas bakgrund, utbildning och aktuella tjänst följt. Ett par följdfrågor som fokuserar institutionella villkor, handlingsutrymme och kunskapssyn har också ställs för att ytterligare fördjupa intervjuerna.

4.4.1 Vinjetter

Vinjett 1

Martin ansöker i början av september om hjälp och stöd på grund av missbruksproblematik. Martin är blandmissbrukare av opiater, bensodiazepiner och alkohol men har heroin som främsta drog. Martin var drogfri under ett år efter genomförd missbruksbehandling men tog ett återfall. I samband med återfallet tog sig Martin själv till sjukvården och uppger att han inte tagit några droger på två veckor när ni träffas första gången.

Martin fortsätter komma på inbokade möten och säger när ni pratar om olika möjliga insatser att han vill ha behandling, gärna samtalsstöd. Martin är 35 år och har haft missbruksproblem i tjugo års tid. Martin har tidigare varit tvångsvårdad enligt LVM. Martin bor i dagsläget med sin sambo och deras gemensamma ettåring. Martin har inlett behandling för hepatit C.

I slutet av november ställer Martin in flera möten. Martin har fortfarande inte fått någon hjälp men säger att han vill ha behandling och samtalsstöd. När Martin slutligen kommer på ett möte säger han att inte känner sig stabil i sin drogfrihet och är orolig.

Vinjett 2

En orosanmälan gällande Eva, 42 år, inkommer från sjukvården. Eva missbrukar amfetamin sedan sex år tillbaka. Innan dess var Eva drogfri under en tioårsperiod och bodde då med sin sambo och deras två gemensamma barn. Idag bor Eva inte med barnen som är 22 och 14 år gamla, men hon har regelbunden kontakt med dem båda. Eva uppger att hon är bostadslös och sover hemma hos bekanta eller utomhus om vädret tillåter. Eva är gravid i vecka 12 och säger att hon vill behålla barnet och bli drogfri.

För att Eva inte ska bo på gatan erbjuds hon under utredningstiden ett drogfritt boende. Eva säger att hon är bredd att göra vad som helst för att bli drogfri. Senare under eftermiddagen avviker Eva från den sjukvårdsavdelning som hon ligger inskriven på. Dagen därpå kommer Eva till socialtjänsten och ber om en ny chans, hon vill till boendet som hon erbjudits. Eva flyttar in på det drogfria boendet senare samma dag. Fem dagar senare lämnar Eva boendet och tar ett återfall.

Eva återvänder efter två dygn till boendet och lämnar ett test som visar positivt för amfetamin. Under sin frånvaro har Eva besökt vänner på olika lågtröskelboenden som tillåter droger på rummen. Eva säger att hon överväger att göra abort. Eva vet inte om hon klarar av att bli drogfri men säger att det egentligen är det hon vill.

4.5 Urval

Utifrån ett målstyrt urval tillfrågades enbart personer med kunskap och erfarenhet i ämnet om de ville delta i intervjuer (Bryman, 2011). Fokus har alltså legat på att söka respondenter som arbetar som socialsekreterare inom socialtjänstens vuxenenheter med klienter som har någon form av missbruks- eller beroendeproblematik. Detta urval föll sig mest naturligt eftersom syftet var att undersöka hur socialsekreterare förstår och använder motivationsbegreppet. Kontakt togs först med chefer för olika vuxensektioner men när detta inte var särskilt framgångsrikt kontaktades istället enskilda medarbetare i olika kommuner via e-post. Det kan vara en fördel att inte nå respondenterna via deras överordnade eftersom detta, beroende på studiens ämne, kan upplevas känsligt och även riskerar respondenternas anonymitet (Kalman & Johansson, 2012; Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2015). Eftersom jag redan är verksam inom fältet har intervjuer inte genomförts med socialsekreterare som jag har arbetat med tidigare eller

känner väl. Noterbart är att alla de respondenter som intervjuats är kvinnor, denna ojämna könsfördelning går att hänvisa till det faktum att den större merparten av anställda inom socialtjänsten är kvinnor.

4.5.1 Respondenterna

Intervjuerna har genomförts i fyra kommuner med totalt sex socialsekreterare som alla arbetar inom socialtjänstens missbruksvård. Fyra av respondenterna arbetar i specialiserade enheter med utredning och myndighetsutövning, två av respondenterna arbetar generaliserat med såväl myndighetsarbete som behandling i öppenvård. Respondenternas namn har bytts till Respondent 1, 2 osv. för att säkerställa respondenternas anonymitet.

Respondent 1 (R1) Har sedan fjorton år tillbaka arbetat på vuxensektionen i en större stad. Hennes tjänst är specialiserad med inriktning på utredning och myndighetsutövning. Respondent 1 har tidigare under drygt ett år efter examen arbetat med behandling.

Respondent 2 (R2) Arbetar med myndighetsutövning och utredningsarbete i en större stad och har varit anställd på arbetsplatsen i tjugo år. Tidigare har Respondent 2 arbetat som kurator inom psykiatrin.

Respondent 3 (R3) Arbetar sedan tio år generaliserat med såväl myndighetsutövning som behandling i öppenvård i en landsbygdskommun. Respondent 3 har en bakgrund inom sjukvården och har arbetat inom olika verksamheter inom socialtjänsten i drygt tjugo år.

Respondent 4 (R4) Påbörjade sin anställning i en landsbygdskommun direkt efter examen för fyra och ett halvt år sedan. Hon arbetar generaliserat med myndighetsutövning och öppenvård.

Respondent 5 (R5) Har varit verksam inom socialt arbete i drygt femton år och har tidigare arbetat på LVM-hem och som vuxenhandläggare i en annan kommun. Arbetar idag sedan fyra år tillbaka specialiserat med utredningsarbete och myndighetsutövning i en mindre stad.

Respondent 6 (R6) Har arbetat specialiserat med myndighetsutövning och utredning i en storstadskommun i fyra och ett halvt år. Tidigare har Respondent 6 arbetat med boendetillsyn.

4.6 Etiska överväganden

En uppsats som denna berörs inte av prövning genom etiknämnden. Trots detta ställs ändå krav på att undersökningen genomförs med en viss etisk eftertänksamhet, framförallt eftersom respondenterna i intervjuerna talar om sina såväl professionella som personliga erfarenheter. För att värna respondenternas integritet presenterar Vetenskapsrådet (2002) fyra forskningsetiska principer som en studie likt denna måste ta hänsyn till.

För det första finns det ett informationskrav som innebär att respondenterna inför sitt deltagande blir väl informerade om varför kontakten tagits och vad syftet är (Vetenskapsrådet, 2002). Redan i den första kontakten informerades därför respondenterna om att jag är student vid Socialhögskolan i Lund och att syftet var att hitta respondenter inom socialtjänstens missbruksvård för intervjuer till en kandidatuppsats. Detta var ett sätt att säkerställa att de personer som anmälde sitt deltagande hade den specifika kunskap och erfarenhet av att arbeta med vuxna personer med missbruksproblematik. Men respondenterna skulle också känna till syftet för att inga missförstånd skulle uppstå när intervjuerna ägde rum. Både i samband med den initiala kontakten och i samband med intervjuerna informerades också respondenterna om att deras deltagande var frivilligt och att de inte behövde besvara alla frågor om de så önskade. Detta är ett sätt att tillgodose samtyckeskravet som också ger respondenten rätt att avbryta intervjun och även i samband med intervjun avstå från att medverka (ibid.). Respondenterna har också avidentifierats för att möta konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet, 2002). Det går att diskutera om en avidentifiering alltid är av godo eftersom kunskap om respondenternas erfarenheter och utbildning kan vara avgörande för hur resultaten förstås. För att inte gå miste om denna information presenteras respondenterna utan att de namnges. Nyttjandekravet tangerar också konfidentialitetskravet, dessa båda principer innebär att varken det inspelade eller transkriberade materialet får spridas eller användas i annat syfte än det som respondenterna informerats om (ibid.). Detta har säkerställts genom att det endast är jag som författare som haft tillgång till materialet som kasserats efter att uppsatsen examinerats.

4.7 Studiens genomförande

Mitt initiala intresse för motivationsbegreppet och hur det används i missbruksvården väcktes under den verksamhetsförlagda utbildningen hösten 2017. Därefter har jag också arbetat som timanställd inom socialtjänstens missbruksvård och är därför väl bekant med hur ansökningsprocesser, bedömningsförfaranden och utredningar görs. Detta har varit till fördel

när jag skrivit av denna uppsats eftersom jag vet vilka resonemang som förs inom verksamheten och förstår hur arbetet bedrivs. Det har också varit till en nackdel i den mån att jag varit tvungen att betänka min egen förförståelse och position i stor utsträckning.

På grund av de erfarenheter jag har inom fältet var det tämligen enkelt att förstå den litteratur som använts i uppsatsen och ge en bred bild av hur motivation förklaras och används. Därefter genomfördes semistrukturerade intervjuer med vinjetter som ett sätt att initiera samtal med respondenterna. Två vertikala trestegsvinjetter utformades utifrån tidigare erfarenheter. Målet var att vinjetterna skulle vara realistiska och påminna om verkliga fall för att respondenterna också skulle kunna göra realistiska bedömningar (Jegerby, 1999).

Därefter genomfördes sex intervjuer där respondenterna fick läsa vinjetterna i tre faser. Efter varje fas ställdes ett antal frågor avseende vinjetternas olika händelseförlopp (se bilaga 1). Intervjuerna var mellan en halvtimme och en timme långa och spelades in för att kunna underlätta bearbetningen av materialet (Jönsson, 2010). Intervjuerna transkriberades sedan i sin helhet och därefter lästes materialet flera gånger för att kunna utröna intressanta teman (ibid.).

4.8 Bearbetning av det empiriska materialet

För att bearbeta det empiriska materialet har en öppen kodning använts. Det är ett tillvägagångssätt för att identifiera centrala teman i uppsatsen (Bryman, 2011). I denna process har både forskningslitteraturen men också de transkriberade intervjuerna beaktats. Kodningen av materialet och analysens struktur är därmed en växelverkan mellan både teori och empiri där hänsyn tagits till vad litteraturen beskriver som avgörande men där respondenternas utsagor också fått bana väg för nya teman (Jönsson, 2010). Detta tillvägagångssätt kallas även fokuserad kodning, kodningen görs utifrån ett antal uppsatta teman eller spörsmål som anses relevanta för uppsatsens syfte och frågeställningar (Bryman, 2011). Det transkriberade materialet kodades alltså i enlighet med de teman som identifierats och kunde på så sätt bidra till att strukturera analysen i en logisk ordning trots att flera av temana hänger tätt samman och ibland går in i varandra.

4.9 Kunskapssökning

Sökmotorerna LUBsearch och LUBcat har använts för att hitta vetenskapliga artiklar och böcker relevanta för ämnet. Sökningen har utgått från sökord som ”motivation”, ”motivation

and social work” ”motivation and drug addiction”, ”social work with clients”, ”unmotivated clients”, ”general social work”, ”specialized social work”, ”organization culture”, ”motivation och socialt arbete”, ”motivation och missbruk”, ”socialt arbete med klienter”, ”omotiverade klienter”, ”generaliserat socialt arbete”, ”specialiserat socialt arbete”, ”organisationskultur”.

5. Resultat och analys

Detta kapitel har utifrån såväl teoretiska begrepp som insamlad empiri identifierat hur motivation förstås och används i socialtjänstens missbruksvård. Det handlar dels om synen på motivation som ett nödvändigt inslag i den frivilliga vården. Men det handlar också om socialsekreterarnas förväntningar på att klienterna tar ansvar för sin situation och uttrycker motivation i både ord och handling. Empirin åskådliggör också på att det finns en misstro mot de klienter som inte visar motivation och att socialsekreteraren kan hota med repressalier. Socialsekreterarna har även en syn på motivation som föränderlig, att motivation inte är ett statiskt tillstånd hos klienten och att det är genom att arbeta för och stärka relationen med klienten som framsteg är möjliga. Inte minst kan det också krävas av socialarbetaren att hon tar sig handlingsutrymme och vågar gå sin egen väg i arbetet.

5.1 Vikten av motivation

Motivation är som begrepp centralt i det sociala arbetet och ses ofta som en avgörande faktor för framgångsrika insatser (Jenner, 1987). Alla de respondenter som intervjuats menar att klientens motivation är grundläggande. Bland annat säger en av respondenterna:

Jag tänker att motivation är jätteviktigt. Sen kan den se ut på olika sätt. Det finns inte människor som är omotiverade men det finns olika nivåer av motivation. Och det gäller att hitta var någonstans man ska börja (R4).

Att klienten är motiverad eller förmår bli det ses med andra ord som en förutsättning eller nödvändighet för att arbetet ska kunna fortskrida. Klienten ”måste vara lite redo att ta emot hjälpen och jobba med sig själv också” (R1). Detta resonemang förs också i litteraturen, klienten måste vara motiverad när hon söker hjälp och annars måste hon bli motiverad för att kunna beredas insatser (Barth & Näsholm, 2009; Jenner, 1987). Respondent 4 berättar om en av sina klienter och säger att ”[,,] han kan ändå förstå sin situation och sådär va men han var inte redo för det” (R4). Att vara motiverad innebär alltså delvis att se sin situation som problematisk men också att vara redo att genomföra förändring. Det finns även en tanke om att insatser som inte fungerar kanske misslyckats för att klienten inte varit redo.

Sen vet man inte, det kanske inte har hjälpt för att man inte har varit redo, en del av dom sakerna kan man kanske prova lite senare (R3).

Det är först när klienten ses som redo som hon kan beredas insatser (Svensson, 2000) men respondenterna problematiserar inte varför vissa klienter inte förmår uttrycka motivation. De för inte heller en diskussion om att vissa klienter riskerar att stå utan behandlingsinsatser så som Järvinen (1998) konstaterar. Men flera av respondenterna berättar att de erbjuder motivationsgrupper och motivationssamtal till de klienter som inte är redo för behandling (R1; R2; R3; R4).

Motivation ses inte bara som en nödvändighet utan också som en färskvara. Något som är här och nu och som ofta kräver att socialsekreteraren arbetar intensivt med klienten. När respondenterna får frågor om olika insatser och vikten om att gå in med insatser på ett tidigt stadium blir detta tydligt. ”Motivation är ju alltid en färskvara så jag sätter alltid in insatser väldigt snabbt” (R5). I en diskussion om insatser under utredningstiden säger en av respondenterna att:

Och då blir det på nått sätt viktigt att... att liksom ge en tid snabbt, att kunna visa vad vi kan erbjuda. Att finnas där helt enkelt... för då kan det ju hjälpa till med att motivationen inte bara blir... den är kanske borta annars men om jag, om jag hade fått det här ärendet som kom förra veckan, om jag hade fått det imorgon och så skulle jag ringa upp så hade man fått en tid veckan därpå. Ja, då är kanske motivationen borta för just nu så det gäller att fånga och så se till att den blir en lång motivation (R3).

Det går alltså att utläsa att trots att motivationen är viktig och till stor del avgörande för att insatserna ska komma igång så ses också motivationen som något föränderligt. Klientens motivation uppfattas inte som ett statiskt tillstånd utan något som fluktuerar över tid, därför är det viktigt att socialsekreterarna agerar snabbt. Det är socialsekreteraren som ska fånga och omforma motivation till något verksamt och användbart.

Likväl menar några av respondenterna att även om det är centralt att komma igång med insatser så är det är angeläget att inte rusa in i ärendet utan att ta sig tid att lära känna sin klient och hennes önsningar och behov (R6). ”Jag tror att det är viktigt också att vi lär oss att lite granna sitta på händerna” (R4). Synen på motivation som färskvara kan vara en avgörande faktor för att vilja arbeta snabbt. Men det kan också handla om hur respondenterna upplever arbetsbelastning och de ökade kraven på effektivitet som idag ofta är ett vanligt förekommande inslag i socialtjänstens verksamheter (Bergmark, 1998). Flera av respondenterna beskriver att det finns

en förväntan om att man som socialsekreterare ska ta sig an ett stort antal klienter, att det finns ett högt tryck inom organisationen och många olika arbetsuppgifter (R1; R2; R3; R5). Detta kan ses som en del av verksamhetens institutionella logik, det finns en förväntan och föreställning om att arbetet ska vara snabbt och effektivt och det gäller att som socialsekreterare jobba undan sina ärenden. De respondenter (R4; R6) som uttrycker att ärendena kan få ta tid pratar inte om belastningen som ett större problem utan är beredda att ta sig tid med klienterna. De båda menar emellertid att det är ett medvetet förhållningssätt, att ta sig tid med klienterna är något de väljer att göra eftersom de tror på att det krävs för att kunna göra ett bra arbete.

5.2 Motivation som drivkraft och ansvar

I forskningslitteraturen förstås motivation som inre drivkrafter och processer (Jenner, 1987; Revstedt, 2014) som synliggörs och framträder i mötet med socialarbetaren. Samtidigt är det socialarbetarens uppdrag att göra klienten motiverad (Revstedt, 2014). I de intervjuer som genomförts verkar respondenterna framförallt se motivation som något som socialarbetaren *gör* med sin klient. Respondenterna uttrycker att: ”Man försöker motivera henne att komma iväg någonstans” (R1). ”Det gäller liksom att motivera [...]” (R3). ”Det är viktigt att motivera och visa på att det finns en annan väg va” (R2). ”Att jobba på att motivera honom [...]” (R4). Detta tyder på att socialsekreterarna inte främst förstår motivation som inre processer utan snarare beskriver att motivation är något som tillförs klienten genom socialsekreteraren och hennes profession. Det går med andra ord att säga att klienten inte *är* motiverad utan *görs* motiverad genom socialsekreterarens arbetssätt och insatser. Jenner (1987) påpekar att detta kan vara problematiskt eftersom socialsekreterarens syn på klienten blir avgörande för fortsatta insatser. Om socialsekreteraren inte ser det som möjligt att motivera klienten kan det resultera i att inga insatser beviljas. ”[...] ibland får man känna sig besegrad inför liksom bristen på den... nödvändiga motivationen eller vad man ska säga” (R4). Om motivationen alltså inte uppstår i relationen är det slutligen klienten som står utan insatser. ”[...] vill han inte så vill han inte men då kan jag inte göra nått tänker jag” (R6).

Detta går också att tolka i termer av ansvar. Revstedt (2014) menar att klienten alltid kan göra egna, konstruktiva val och att hon därmed är ansvarig för att samarbeta med socialsekreteraren. Detta framgår också i intervjuerna, socialsekreteraren kan bara fram till en viss punkt arbeta med klienten men klienten är alltid ytterst ansvarig för sina handlingar.

[...] ibland får man liksom nånstans... ge sig och bara nä okej, du vill inte, jag kan inte tvinga dig liksom. Jag kan inte, jag kan inte motivera dig nog för att du ska vilja komma och då behöver man kanske backa. Då behöver den här personen själv få lov att känna av 'det är inte läge nu, jag kanske kommer sen' (R4).

Respondenterna använder sig alltså av en tydlig ansvarsdiskurs, det är vad klienten vill och är bredd att ta ansvar för som blir avgörande för det fortsatta arbetet. Detta ligger också i linje med den individualisering som blivit alltmer framträdande i det sociala arbetet under de senaste decennierna (Jenner, 1987; Billinger, 2000; Villadsen, 2004). Alla respondenterna, oavsett vilket uppdrag de har, ger uttryck för detta. ”Men man får väl ändå börja och höra vad han [Martin i vinjett 1] själv tänker, liksom vilken typ av hjälp han vill ha” (R1). ”Allt jag jobbar med utgår från vad man själv önskar, där man själv befinner sig och vad man själv tänker att man vill ha för hjälp” (R5). Även Respondent 3 uttrycker att det är klienten som står med avgörandet:

Jag tänker det är ju i huvudsak klienten som får avgöra vad det är för... alltså det är ju tillsammans med klienten som vi bestämmer vilket stöd som... som är mest... det är ju dom som avgör hur deras liv ska se ut så att säga (R3).

Strävan efter att i största möjliga mån utgå från klientens vilja och inställning är också förenligt med en betoning på brukarperspektivet. Att ta stor hänsyn till klientens vilja och önskan kan framstå som respektfullt och genomtänkt och det är så respondenterna resonerar. Det ligger en välvilja bakom detta resonemang men det medför också att ansvaret i stor utsträckning överförs till klienten (Villadsen, 2004). Om klienten är ytterst ansvarig blir eventuella misslyckande behandlingar eller insatser klientens personliga misslyckanden och uppfattas inte som en oförmåga hos socialsekreteraren eller i organisationen. Det blir därmed också lättare att avfärda klienter som ansvarlösa och omotiverade. Det finns en stor samstämmighet i respondenternas synsätt och det är därmed sannolikt att den institutionella logiken inom socialtjänsten utgår från att klienten är den som står med det yttersta ansvaret.

5.3 Motivation som vilja

Järvinen och Mik-Meyer (2003b) menar att viljediskursen är en central del i konstruktionen av motivationsbegreppet. Motiverade klienter uttrycker en vilja till förändring, har en hjälpsökande hållning och visar samarbetsvilja. Det finns också en syn på motiverade klienter som

målinriktade (Jenner, 1987). Som vi redan sett uppfattar respondenterna motivation som avgörande för arbetet med klienter och vilja är en viktig komponent i respondenternas beskrivning av motivation. Respondent 1 menar att "[...] vill man inte själv liksom då spelar det inte så stor roll vad vi säger över huvud taget egentligen". Att klienten vill blir alltså avgörande för att kunna utföra arbetet och flera av respondenterna hänvisar till principen om självbestämmande som insatser via Socialtjänstlagens (SFS 2001:453) portalparagraf, 1 kap 1 § SoL, utgår ifrån. "[...] utgångspunkten måste vara den personens egen vilja och synsätt" (R4). "Ja, jag behöver veta om han vill ha något stöd från socialtjänsten med att hålla sig drogfri. Vill han det tar jag emot en ansökan och sen bokar jag in honom för att komma och träffa mig" (R5). De klienter som inte uttrycker vilja kan alltså uppfattas som latent motiverade. Bergmark (1998) menar att klienter som är ovilliga att delta sällan delar synen på problembeskrivning eller behandlingsmål. Dessa klienter uttrycker också ofta ambivalens och tror inte på den egna förmågan att kunna genomföra behandling. Trots att respondenterna alltså verkar förvänta sig att viljan ska finnas verkar de också förstå att den kan vara komplex.

Alltså jag tror ju att dom flesta... jag tror det är jävligt få människor som vill hamna i den här situationen som dom, som många... som våra är här. Så jag tror att viljan finns där men jag tror att modet... rädslan för det man möter är det stora obehaget (R3).

Det går följaktligen att problematisera viljediskursen, är det klientens vilja som är avgörande eller måste socialsekreteraren också beakta klientens förmåga och förutsättningar? Och bör viljan betraktas som en statisk komponent eller kan viljan vara föränderlig över tid och utifrån olika situationer? När Respondent 2 får frågan om hon anser att vilja är en central komponent i arbetet svarar hon:

Nä, det tänker jag inte utan... vilja, alltså jag menar vilja och vad man faktiskt kan det är tycker jag är två saker för dom flesta människor jag träffar dom vill ju nånting. Det är ju... jag har aldrig, jag har jobbat i många år, jag har aldrig träffat en människa som vill gå under i missbruk eller vill misslyckas, det vill ingen (R2).

Oviljan ses ofta som ett signum på att något inte står rätt till med klienten (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a) men när mer ingående frågor ställs till respondenternas om deras uppfattningar av vilja menar alla respondenter att det inte är lätt att bli drogfri eller nykter och att viljan sällan är det enda som ska till för att klara av stora livsförändringar. Trots att respondenterna alltså inte uppfattar vilja som något statiskt och oföränderligt finns det likväl en tydlig samstämmighet

i deras syn på vilja som både avgörande och essentiell för arbetet med människor med missbruksproblematik. Alla respondenter utgår från att vilja är villkoret för att vård ska kunna tillämpas. Utan vilja går det inte att arbeta med i frivilliga insatser, även om det finns en förståelse för att alla klienter inte förmår uttrycka vilja eller visa den i handling.

5.4 Motivation som handling

Motivation kan alltså vara uttalad men uttrycks också i handling. Revstedt (2014) menar att manifest motivation ses genom målinriktad aktivitet och Jenner (1987) definierar motivation som en inre eller yttre drivkraft. På grund av avsaknaden av närmre beskrivningar av vad som menas med målinriktad aktivitet och drivkraft blir det därmed socialarbetarens ansvar att bedöma klienternas handlingar (Bergmark, 1998). Detta görs genom att beakta klientens inställning när hon kommer, att hon är hjälpsökande och vill någonting är ofta det socialsekreteraren kan återvända till när motivationen tryter (R6). Men motivationen kan också tolkas genom vad klienten gör. När respondenterna läser vinjetterna uttrycker de att ”I det här läget... nu kan man jag ju uppfatta att han [Martin i vinjett 1] är motiverad” (R1). ”Martin är otroligt motiverad, han vet vad han vill och han har förmågan” (R5). ”Ja, alltså det känns väl att där finns en motivation, han [Martin] fortsätter komma på våra möten ja” (R2). Det finns med andra ord en föreställning om att klienten ska göra något, handla på ett visst sätt och att dessa handlingar ska visa på aktivitet och målinriktning. Men vilka dessa handlingar är har respondenterna svårt att ge uttryck för. När Respondent 3 läser om Eva menar hon att ”Ingenting av det hon *gör* visar ju att hon vill bli drogfri... tänker jag” (R3). Respondenterna har alltså någon form av förväntan om att klientens handlingar ska visa att hon är motiverad. Att själv aktivt söka hjälp hos socialtjänsten eller sjukvården (R1) kan ses som sådana handlingar men också att samarbeta med sin socialsekreterare och sköta planeringen (R6) samt att komma på möten och passa tider (R5). Dessa handlingar beskrivs av Revstedt (2014) som tecken på manifest motivation och även om respondenterna inte använder detta uttryck är det tydligt att det finns en syn på motiverade klienter som aktiva och benägna till handling så som de också definieras i litteraturen. Respondenterna uttrycker därmed också indirekt att de klienter som inte kan sköta planeringen, inte kommer på möten och passar tider och inte själv förmår visa på aktivitet och målinriktning är latent motiverade.

5.5 Motivation som erkännande och förändring

Att klienten ska komma till insikt, få en annan syn på sig själv och sin situation och erkänna sina problem ses ofta som målet med motivationsarbetet (Barth & Näsholm, 2009; Järvinen & Mik-Meyer, 2003b). Som tidigare stycken visat på menar respondenterna att det är klientens vilja och handlingar som blir avgörande för insatsernas utformning men det handlar också om att övertyga klienten om att förändring är nödvändig genom att förklara både problemet lösningarna för klienten.

[...] att försöka förklara för honom [Martin i vinjett 1] att det viktigaste är att han faktiskt är drogfri nu och att han fortsätter följa liksom planeringen med mig och ta emot den behandlingen han själv vill ha (R6).

Jenner (1987) menar att en stor del av motivationsarbetet handlar om att socialarbetaren är den som tolkar situationen och bereder klienten insikt. Respondenterna resonerar på liknande sätt och den institutionella logiken inom både specialiserade och generaliserade verksamheter verkar bygga på uppfattningen att det är socialsekreteraren som genom sin profession ska tillföra klienten kunskap som hon själv inte besitter. Det är socialsekreteraren som genom sin professionella utredning och bedömning är satt att beskriva hur de ser och uppfattar problemet för klienten (R3; R1; R5). Klienterna får ta del av socialsekreterarnas problembeskrivning eller som Barth och Näsholm (2009) uttrycker det: klienten ska få en ny bild av sig själv. Detta är tydligt i flera av respondenternas resonemang, socialsekreterarna ska inte bara hjälpa klienten att bli drogfri utan att omforma bilden av sig själv.

[...] man är liksom ingen utan man man behöver hjälp med att bli någon. Man är inte Eva missbrukare utan man är Eva som ska bli mamma typ (R3).

Det är i denna omdanandeprocess som klienten måste acceptera socialsekreterarens problembeskrivning och lösningsförslag för att uppfattas som en manifest motiverad klient. Därför är det också en central del av arbetet att få klienten att inse vilka förändringar som behöver göras och varför. Respondenterna resonerar på snarlika sätt.

För man behöver ju veta varför det är värt att göra en förändring. Vad är det som gör skillnad för mig om jag gör den här förändringen? (R4).

Svensson (2000) skriver också att en stor del av motivationsarbetet handlar om att motivera klienten inte bara till förändring utan till att leva i enlighet med samhällets normer och värderingar. Respondent 2 ger också uttryck för detta:

Innerst inne tror jag att det är det, alltså ett vanligt svenssonliv om man får kalla det så lite slarvigt, som nog är vad dom flesta människor indirekt ändå strävar efter (R2).

Respondenterna verkar alltså se att motivationsarbetet till stor del handlar om att klienten ska komma till insikt och sluta förneka sin situation och att socialsekreteraren ska ” [...] försöka stärka dom delarna som vill ha en förändring” (R1). Men det är socialsekreteraren i sin profession som framställer vilken förändring som ses som positiv och eftersträvansvärd. I detta finns också ett inslag av stark moralism, den institutionella logiken ger vid handen att vissa livsstilar och levnadsätt är mer eftersträvansvärda än andra och klienterna förväntas ha som målsättning att leva på ett sätt som är förenligt med samhällets normer och värden. De klienter som fortsatt förnekar sina problem och inte delar socialsekreterarens lösningsförslag kan istället komma att utsättas för misstro och hot.

5.6 Motivation och förväntad ambivalens

När klienten inte vill delta i insatser och inte accepterar socialsekreterarens problembeskrivning eller lösningsalternativ kan hon ses som ambivalent (Bergmark, 1998). Respondenterna verkar inte dela denna syn på ambivalens. Snarare menar alla respondenterna att ambivalens är ett naturligt motstånd och att det inte går att förvänta sig att motivationen förblir oföränderlig. ”Och man kan visst vara supermotiverad när man kommer för att man tänker att *nu* ska jag ta tag i det men på vägen så är ambivalensen ofta närvarande” (R4). Att klienter vacklar, pendlar i motivationen eller upplever rädsla ses som en del av arbetet (R5; R4; R2). Likaså menar alla respondenterna att det inte är konstigt att klienterna tar återfall eller inte klarar av olika former av behandling.

Respondent 3 och 4 som arbetar generaliserat betonar särskilt att det viktiga när ambivalensen inträffar är att tydligt visa att man som socialsekreterare finns där och att man inte försvinner i svåra situationer. Respondent 4 säger att ”[...] jag tror är det absolut viktigaste här när hon [Eva i vinjett 2] börjar vackla och blir ambivalent är att bekräfta henne”. Respondent 3 resonerar på ett liknande sätt och menar att det kanske är viktigt att gå in med ännu mer stöd:

”[...] om han [Martin i vinjett 1] vacklar i motivationen, om han är rädd, vilket inte skulle var så konstigt för vad är det nu... vad är det nu som händer med mig och vad ska hända med familjen och så... han är inte stabil i sin drogfrihet och är orolig... desto större anledning kanske att öka inte bara en gång i veckan utan att be honom komma hit på öppna verksamheten om det är lämplig för honom då... och att vi träffas mer regelbundet” (R3).

De respondenter som arbetar specialiserat med utredningsarbete förväntar sig att ambivalens framträder men uttrycker inte på samma sätt att det är viktigt att vara där för sin klient. Istället menar dessa respondenter att klienten sannolikt är i behov av fler eller andra insatser från andra aktörer.

[...] när jag har utrett kan jag utan oro överlämna behandlingsbiten till öppenvården. Skulle det vara så att det på vägens gång dyker upp att dom... att någon person som är aktuell där behöver eller vill ha någon annan typ av insats eller någon mera omfattande insats så bara kontaktar dom mig så löser vi det (R5).

Med andra ord förväntar sig socialsekreterare i både generaliserade och specialiserade verksamheter att klienterna periodvis upplever ambivalens. I de verksamheter som arbetar generaliserat är det alltså sannolikt att det finns en kollektiv föreställning om vikten av att vara ett mer tydligt stöd för klienten, vilket både Respondent 3 och 4 också uttrycker.

5.7 Misstro och motivation

Respondenterna talar främst om motivation i positiva ordalag. Motivation ses som att klienten är insiktsfull och redo att förändra vad som uppfattas vara destruktivt. Men i bedömningen av klienters motivation finns också ett påtagligt inslag av misstro. Denna misstro uppstår framförallt när klienten säger en sak och gör en annan.

För det finns ju personer som sitter här och säger att denna gången menar jag det verkligen, nu är jag verkligen motiverad för detta och detta och nu är det så och så. Och nånstans så... jag vet inte vad det är man ser men nånstans så ser man mmm jo jo, okej, vi tar emot din ansökan, vi gör en utredning och så bokar man in en tid och låter den här personen visa att den kan komma på de tider vi bokar in (R5).

Respondenterna uttrycker alltså ibland misstro mot klientens ärliga uppsåt redan när klienten ansöker. Detta gäller sannolikt klienter som redan sedan tidigare är kända hos socialtjänsten, så

kallade återvändare. Detta indikerar att misstron framförallt gäller personer som gjort tidigare försök att bli drogfria men som misslyckats eller tagit ett återfall. Trots att respondenterna uttrycker förståelse för klienternas ambivalens och är medvetna om att både motivation och vilja inte är statiska så finns det en misstro mot klienter som gjort upprepade försök och inte lyckats förbli drogfria. Det går också att se att ansvaret för misslyckandet ligger hos klienten, det är klienten som inte är redo, som inte menar allvar och därmed lyckas socialsekreteraren inte i sitt uppdrag.

Denna misstro kan också fortgå under utredningstiden. I läsning av vinjett 2 säger en av respondenterna ”[...] hon [Eva] är ju inte riktigt trovärdig” (R3) och menar att Eva säger att hon vill bli drogfri men att hon inte visar det i handling. Järvinen och Mik-Meyer (2003b) menar att det finns en förväntan om att klienter ska uttrycka motivation och att hon ska vara ärlig. Det går att uppfatta att respondenterna ser ärlighet som ett viktigt inslag i arbetet med klienter, motivation kan därmed även ses som konstruerat genom en underliggande ärlighetsdiskurs. I läsning av vinjett 1 menar en av respondenterna att det viktiga är att ”fånga upp honom [Martin] och bara få han att va ärlig och prata liksom” (R6). Ärligheten kan också bli ett grundvillkor för behandling eftersom bedömningen av klientens motivation bygger på om hon upplevs ärlig. Därför blir det avgörande att utreda ”[...] om dom *faktiskt* vill” (R3).

På frågan om vad som utmärker en omotiverad klient svarar Respondent 5 att det ofta är tydligt att klienten inte sökt hjälp för sin egen skull.

Men ofta handlar det om att det finns önskemål från någon annan, det kan vara från föräldrar eller att dom har försörjningsstöd som kräver att dom ska göra nånting och det kan vara en barnhandläggare, det kan vara så otroligt mycket men ofta är det press från någon annan så. Och det måste komma från den enskilde själv för annars så kommer han ingenstans (R5).

Klienten ska alltså uttrycka den aktivitet och målinriktning som litteraturen också beskriver. Klienten ska vilja något för att komma någonstans. Motivationen måste inte bara finnas utan den måste härstamma från en inre drivkraft som Jenner (1987) uttrycker det. I de fall när klienterna inte uppvisar ärlighet och målinriktning pratar flera av respondenterna också om att ”[...] använda LVM-kortet” (R4) och att ”[...] det då också är viktigt att hotivera som vi kallar det här” (R6). Hotivera ”innebär att man motiverar fast också hotar lite” (R6). Respondenter inom både de specialiserade och generaliserade verksamheter menar att de använder indirekta hot som ett sätt att motivera klienter som inte uppfattas genuina i sitt hjälpsökande eller som

inte gör vad socialsekreteraren förväntar sig. Detta förstärker bilden av att respondenterna ser motivationen som nödvändig men också att det inom verksamheterna finns en kollektiv föreställning om att klienternas ärlighet kan ifrågasättas om de inte tydligt både uttrycker och visar motivation.

5.8 Viken av att skapa relation

Trots att respondenterna ger uttryck för att motivationsarbetet innefattar inslag av misstro och hot pratar flera av dem också om vikten av att bygga en relation med klienterna. Det är framförallt tydligt i intervjuerna med socialsekreterare i generaliserade verksamheter. ”[...] jag tror att det absolut viktigaste är att bygga en relation... att börja där” (R4). ”Att träffa henne tätt, jag tror ju mycket på det och skapa en allians med henne, förstärka det som gör att... gör henne kanske redo att bli missbruksfri” (R3). De socialsekreterare som arbetar generaliserat pratar också om utredningstiden som ett tillfälle för att påbörja relationsskapandet.

Ja, det tänker jag ju. Under kartläggningstiden tänker jag alltid att det skapar en relation eller allians och att det kan... Kartläggningen för mig eller utredningen blir ju också som en stor... som ett sätt att komma nära dom (R3).

Det är tydligt att relationen är viktig för det sociala arbetet, en god relation grundar sig ofta på tillit som stärker socialsekreterarens upplevelse av klienten som ärlig och samarbetsvillig vilket i förlängningen kan bli avgörande för utgången. I diskussionen om utrymmet att bygga relationer med klienterna säger Respondent 6 att ”Jag tar mig utrymmet att bygga relationer tänker jag”. Men flera av respondenterna i specialiserade verksamheter menar att trots att de ser relationerna som viktiga så kan de bli lidande på grund av arbetsbelastning och tidsbrist (R1; R5, R2).

Man har ju alltid att göra och jag tänker att det finns ju alltid saker som man kanske borde ha gjort och så. Och det är mycket dokumentation också. Så man hade kanske önskat att det var lite mindre och smidigare dokumentation och sen då att man kunde träffa klienterna mer och göra lite saker som dom önskar att dom kunde få hjälp med ibland (R1).

Det framstår alltså som att alla respondenterna upplever relationen till klienten som viktig men att den institutionella logiken i specialiserade verksamheterna inte prioriterar det relationsbyggandet arbetet. Socialsekreterarna upplever de förväntas prioritera andra arbetsuppgifter.

5.9 Att tycka lika och ta sig handlingsutrymme

Flera av respondenterna inom såväl generaliserade som specialiserade verksamheter säger att de upplever att det finns en tydlig samstämmighet inom de organisationer där de är verksamma (R1; R4; R6). De uttrycker också att de främst ser fördelar med att arbeta på ett likvärdigt sätt och att det är viktigt att vara överens inom arbetsgruppen. Framförallt kan det vara till fördel för klienterna eftersom detta leder till en ökad rättssäkerhet. ”Det ska inte vara... hjälpen ska inte vara beroende på vilken handläggare man får, det måste vara likadant” (R5).

Normer och värderingar i organisationen kan spegla den rådande institutionella logiken, en ofta outtalad samsyn som blir uppenbar först när en medarbetare tycker olika och bryter mot förväntad praxis (Linde, 2013). Respondent 6 menar att hon upplevt detta när hon började på arbetsplatsen.

I början i alla fall när jag började var det ju väldigt olika åsikter på hur man ska utföra socialt arbete och sen tyckte jag att, för det var vissa som tyckte att det ska va väldigt fyrkantigt och där är ju inte jag alls av den åsikten. Sen tyckte jag... gruppen byttes ut lite och det blev liksom mer åt mina värderingar i alla fall (R6).

Den institutionella logiken blir med andra ord avgörande för hur arbetet kan utföras och socialsekreteraren måste hela tiden förhålla sig till de normer och värden som reglerar verksamheten genom policys och ledning (Linde, 2013). Flera av respondenterna uttrycker likväl samfällt att de upplever sig ha ett stort handlingsutrymme, att de har förtroende från sina chefer och ser sig som fria att forma stora delar av arbetet på egen hand (R5; R6; R3; R4; R1). Att respondenterna har denna upplevelse kan bero på att de delar verksamhetens institutionella logik och att de accepterar de kollektiva föreställningar som deras respektive verksamheter bygger på. Respondent 2 menar ändå att det ibland krävs att man som socialsekreterare tar sig det handlingsutrymme som man är i behov av, oavsett vad ledningen anser och vilka föreställningar som råder på arbetsplatsen.

Ja, eller jag tar ju mig stort handlingsutrymme alltså. Sen passar det ju inte alla va men jag menar... Man kan ta det, sen tror jag inte alltid att alla i ledningen tycker att det ska va så ju. Men där känner jag också att det bryr jag mig inte om, alltså så länge jag inte missköter mitt arbete på något sätt alltså så kan jag ta mig det. För alltså jag har jättemånga klienter och hela det där så... den

kontroversen får man ta varje år man har medarbetarsamtal ju. Det är såhär jag tänker jobba och annars kan jag inte jobba (R2).

6. Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med denna uppsats var att undersöka hur socialsekreterare i missbruksvården använder sig av motivationsbegreppet och att få en djupare förståelse för vilka aspekter som blir centrala för hur begreppet förstås. Utifrån detta ställdes för det första frågan: Hur förstås och används motivationsbegreppet av socialsekreterare i missbruksvården? För att besvara denna frågeställning presenterades definitioner av motivation men också teorier kring hur motivation både förstås och används. Därefter genomfördes sex intervjuer med respondenter som arbetar inom socialtjänstens missbruksvård i olika kommuner. Några av respondenterna arbetar specialiserat med myndighetsutövning och utredning medan andra arbetar generaliserat med såväl myndighetsutövning som med behandling i öppenvård. I inledningen av uppsatsen konstaterades det också att det kan vara avgörande att ha förståelse för vilket uppdrag respondenterna har och vilken verksamhet det arbetar inom eftersom den institutionella logik som råder inom organisationen kan komma att påverka respondenternas synsätt.

Det går att fastslå att motivationsbegreppet, precis som Bergmark (1998), Jenner (1987) och Svensson (2000) påvisat, används frekvent i såväl utredningsarbete som i behandling och i respondenternas resonemang är det påtagligt närvarande. Respondenterna förstår motivation som nödvändigt för att de alls ska kunna arbeta med klienterna (R4; R1), klienten måste vara eller bli motiverad för att kunna vara klient i missbruksvården (Barth & Näsholm, 2009). Här är socialsekreterarens roll viktig, respondenterna uppfattar motivation som något de professionella gör med klienterna (R1; R3; R2; R4). Det kan både handla om att skapa motivation och att fånga den. Motivation ses också som en färskvara, några av respondenterna menar att det gäller att arbeta snabbt när klienten ter sig redo för att genomföra förändringar (R3; R5). Det går att konstatera att viljan att arbeta snabbt också kan hänga samman med en kollektiv föreställning om att socialt arbete idag innebär effektivitet och tydlighet (Bergmark, 1998). Flera av respondenterna menar att deras arbetsbelastning är hög och att organisationen ställer krav som ibland är svåra att förena med den egna visionen av socialt arbete (R1; R2; R3; R5). Bland annat menar flera av respondenterna i specialiserade verksamheter att trots att de ser relationen till klienten som viktig så finns det varken tid eller utrymme för att arbeta med relationsskapande i den utsträckning de önskar (R5; R2; R1). De respondenter som arbetar i generaliserade verksamheter uttrycker å andra sidan att de lägger stor vikt vid relationsskapandet och att de också anser sig ha utrymme till detta, arbetsbelastningen till trots (R3; R4) Det är därmed sannolikt att den institutionella logiken i de generaliserade

verksamheterna är mer tillåtande i den mån att socialsekreterarna kan ta sig mer tid med klienterna och ges möjlighet att prioritera relationer.

Det går vidare att uppfatta att respondenterna förstår motivation som något som görs med klienten och inte som klientens egen inre upplevelse eller drivkraft så som Revstedt (2014) och Jenner (1987) menar. Men trots detta förväntas klienten stå till förfogande för detta görande, klienten ska vara delaktig, villig och sanningsenlig. Klienten förväntas dessutom både uttrycka sin motivation och handla i enlighet med den (R6; R5; R2). Aktiva och målinriktade handlingar förstås som tecken på motivation och trots att respondenterna inte talar om latent och manifest motiverade klienter enligt Revstedts (2014) begreppsapparat så använder sig alla respondenterna av samma förståelseramar som dessa begrepp bygger på. Den manifest motiverade klienten är samarbetsvillig, hjälpsökande och har en positiv grundinställning (R5; R1; R6). Den latent motiverade klienten har svårt att passa tider, har inte sökt hjälp för sin egen skull utan på uppmaning av andra och visar varken på aktivitet eller målinriktning (R3; R2; R6; R5).

Trots att det finns en syn på motivation som nödvändig menar alla respondenterna att ambivalens är en naturlig del av processen att bli drogfri eller nykter. Motivation förstås alltså inte som ett statiskt tillstånd (Bergmark, 1998; Jenner, 1987). Det finns snarare en föreställning om att klienten inte alltid förmår uppleva och uttrycka motivation (R4; R5; R2). Det är också tydligt att respondenterna i de generaliserade verksamheterna betonar vikten av att vara där för klienten när hon upplever ambivalens (R3; R4). Den stödjande funktionen i dessa verksamheter är tydligare än i de organisationer som arbetar uteslutande med utredning och myndighetsutövning.

Respondenterna framhåller motivation och motivationsarbete som något positivt, något som socialsekreteraren gör med klienten med hennes bästa intresse för ögonen. De alla uttrycker också att frivillighet är ett viktigt inslag och att klienten själv ska få välja och avgöra vilka insatser hon vill ha. Ändå pratar flera av respondenterna också om motivation – eller hotvation – som ett sätt att få klienterna att medverka och göra de förändringar som krävs (R6; R3; R4). Detta blir motsägelsefullt, å ena sidan förväntas klienten vara redo, villig, ansvarfull och samarbetsvillig för att beredas insatser (Svensson, 2000; Järvinen, 1998). Å andra sidan kan socialsekreteraren slutligen ta till hot om klienten inte uppvisar manifest motivation och gör det som förväntas av henne. Villadsen (2004) menar att det sociala arbetet förändrats efter

nyliberalismens inträde under 90-talet. Sedan dess har hot och villkorande insatser blivit en del av socialtjänstens institutionella logik. Retoriken känns igen inte bara inom missbruksvården utan inom flera olika enheter inom socialtjänsten och inte sällan beskrivs socialsekreterare i den offentliga debatten som hotfulla översittare. Klienten förväntas motprestera i en helt annan utsträckning än tidigare för att kunna bli mottagare av insatser och de klienter som inte kan eller vill hamnar utanför (Järvinen och Mik-Meyer, 2003a). Socialsekreterare använder med andra ord hot och eventuella repressalier som ett sätt att motivera klienterna till frivilliga insatser. Men går det då alls att mena att klienten är motiverad eller gör hon bara vad som förväntas av henne?

I problemformuleringen ställdes också frågan: Vilka aspekter uppfattas vara centrala för socialsekreterare när de använder sig av begreppet motivation? I forskningslitteraturen kan man utläsa fyra centrala diskurser för att förstå hur motivationsbegreppet konstrueras. Dessa har blivit tydliga i respondenternas resonemang. Inte minst lägger respondenterna vikt vid ansvarsdiskursen, trots att motivation till stor del ses som något som görs med klienten är det klienten som är ytterst ansvarig (Revsted, 2014; Jenner, 1987; Billinger, 2000; Villadsen, 2004). Hänsyn tas till vad klienten vill och önskar (R4; R1; R5; R3) men med detta kommer också ett automatiskt överförande av ansvar, varje enskilt misslyckande blir genom detta förhållningssätt klientens eget misslyckande att bära (Villadsen, 2004). Det ger också vid handen att klienten förstås som ett autonomt subjekt och lite hänsyn visas till klientens faktiska förmåga, erfarenheter och livsomständigheter. Detta synsätt är också tätt sammanlänkat med en viljediskurs (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b). Klienten förväntas vilja delta, vilja bli motiverad och vilja förändra sitt liv. Men vill hon inte så vill hon inte och då kan socialsekreteraren ingenting göra (R6). Klienten blir utlämnad till sin egen vilja trots att respondenterna ändå inser att det är svårt att med enbart viljestyrka förändra sin livssituation (R3; R2).

Vidare är det tydligt att respondenterna också konstruerar motivationsbegreppet kring en förnekelsediskurs (Barth & Näsholm, 1998; Järvinen, 2003). Socialsekreteraren har till uppgift att ge klienten en annan syn på sig själv, att bereda henne insikt och förståelse (R6; R3; R1; R5). Det är först när klienten slutar förneka sina problem och erkänner behovet av förändring som det är möjligt att jobba med klienten i egentlig mening (Barth & Näsholm, 1998). Detta tyder också på att klienten indirekt ses som okunnig och att det är socialsekreteraren som i sin profession ska bereda klienten insikt. Här till kan man också lägga förändringsdiskursen (Bergmark, 1998, Järvinen & Mik-Meyer, 2003b), alla respondenterna talar om förändring som

målet för arbetet. Klienten ska alltså tas ur ett tillstånd av förnekelse för att erkänna behovet av förändring i enlighet med socialsekreterarens och organisationens uppställda mål (R1; R6; R2). Klienten förväntas sträva efter att leva i enlighet med samhällets normer och värderingar (R2; Svensson, 2000).

Utöver de av litteraturen identifierade diskurserna går det också att utläsa en ärlighetsdiskurs. Klienten ska inte bara visa på vilja och erkänna behovet av förändring, hon måste också vara ärlighet. Flera av respondenterna inom såväl specialiserade som generaliserade verksamheter pratar om att det är viktigt att utreda om klienten verkligen vill och har ett ärligt uppsåt (XX). I litteraturen beskrivs ofta latent motiverade klienter som oärliga (Revstedt, 2014; Järvinen & Mik-Meyer, 2003a) och trots att respondenterna inte uttrycker sig i dessa termer är det tydligt att det finns en syn på den oärliga klienten som både ovillig och insiktslös (R5; R6; R3).

Trots motivationsbegreppets abstrakta och undflyende karaktär går det alltså att se att respondenterna uppvisar en överraskande homogenitet i både hur motivation används och konstrueras. Detta tyder på att socialsekreterare generellt inte ges utrymme att kritiskt reflektera över organisationens institutionella logik utan förväntas applicera verksamhetens på förhand givna förståelseramar. Men vissa av respondenterna uttrycker att det går att göra annorlunda och att det är möjligt att hitta egna arbetssätt och ett handlingsutrymme som kan gå på tvärs mot rådande föreställningar. Det är viktigt att inte okritiskt inlemmas i det sociala arbetets kultur utan istället bibehålla ett nyfiket ifrågasättande av det egna arbetet och av begrepp vi annars riskerar att ta för givna. Det är först när socialsekreterarna har modet och kraften att använda sitt handlingsutrymme att tänja på den institutionella logikens ramar som det går att hitta nya vägar för ett konstruktivt och kreativt arbete med klienterna.

Referenser

Aspers, Patrik (2011) *Etnografiska metoder. Att förstå och förklara samtiden*. Stockholm: Liber

Barth, Tom & Näsholm, Christina (2009) *Motiverande samtal – MI. Att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor*. Lund: Studentlitteratur

Bergmark, Åke (1998) *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Billinger, Kajsa (2000). *Få dem att vilja: motivationsarbete inom tvångsvården av vuxna missbrukare*. Diss. Stockholm: Univ.

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran (2015) Intervjuer. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Jenner, Håkan (1987) *Motivation hos missbrukare och behandlare – i ett pedagogiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Järvinen, Margaretha (1998). *Det dårlige selskab: misbrug, behandling, omsorg*. København: Socpol

Järvinen, Margaretha (2003) Alkoholfortællinger i ett institutionelt landskab. I: Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red.) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2003a) Inledning: Att skabe en klient. I: Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red.) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2003b) Institutionelle paradokser. I: Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red.) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag

Jönson, H. (2010). *Sociala problem som perspektiv: en ansats för forskning & socialt*

arbete. Malmö: Liber

Kalman, Hildur & Johansson, Stina (2012) Vad ligger i begreppet forskningsperson? Skydd av försökspersoner respektive skydd av informanternas integritet. I: Hildur Kalman & Veronica Lövgren (red.) *Etiska dilemman. Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups

Linde, Stig (2013) Konkurrerande logiker – en möjlighet för institutionella entreprenörer? I Linde, Stig & Svensson, Kerstin (red.) *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter: människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Stockholm: Liber

Revstedt, Per (2014) *Motivationsarbete*. Stockholm: Liber

SFS 2001:453. Socialtjänstlagen. Stockholm. Justitiedepartementet

Svensson, Kerstin (2000) Motivationsarbetets utgångspunkter. I: Johansson, Eva., Laanemets, Leili & Svensson, Kerstin (red.) *Narkotikamissbruk. Debatt, behandling och begrepp*. Lund: Studentlitteratur

Svensson, Peter & Ahrne, Göran (2015) "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt" I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Thomassen, M. (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis: introduktion till vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups utbildning.

Villadsen, Kaspar (2004) *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for att gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Hans Reitzels Forlag

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Bilaga 1

Vinjett 1

Martin ansöker i början av september om hjälp och stöd på grund av missbruksproblematik. Martin är blandmissbrukare av opiater, bensodiazepiner och alkohol men har heroin som främsta drog. Martin var drogfri under ett år efter genomförd missbruksbehandling men tog ett återfall. I samband med återfallet tog sig Martin själv till sjukvården och uppger att han inte tagit några droger på två veckor när ni träffas första gången.

- Vad är dina initiala tankar om fallet?
- Hur upplever du Martins situation?
- Vad är viktigt att fokusera när ni träffas?
- Vilken information är viktig för att kunna arbeta vidare?

Martin fortsätter komma på inbokade möten och säger när ni pratar om olika möjliga insatser att han vill ha behandling, gärna samtalsstöd. Martin är 35 år och har haft missbruksproblem i tjugo års tid. Martin har tidigare varit tvångsvårdad enligt LVM. Martin bor i dagsläget med sin sambo och deras gemensamma ettåring. Martin har inlett behandling för hepatit C.

- Hur ser du nu på Martin och hans situation?
- Har du redan gjort dig en bild av möjliga insatser? Vilka är i så fall dessa?

I slutet av november ställer Martin in flera möten. Martin har fortfarande inte fått någon hjälp men säger att han vill ha behandling och samtalsstöd. När Martin slutligen kommer på ett möte säger han att inte känner sig stabil i sin drogfrihet och är orolig.

- Vad tänker du om situationen?
- Hur hade du som socialsekreterare gått vidare?

Vinjett 2

En orosanmälan gällande Eva, 42 år, inkommer från sjukvården. Eva missbrukar amfetamin sedan sex år tillbaka. Innan dessa var Eva drogfri under en tioårsperiod och bodde då med sin

sambo och deras två gemensamma barn. Idag bor Eva inte med barnen som är 22 och 14 år gamla, men hon har regelbunden kontakt med dem båda. Eva uppger att hon är bostadslös och sover hemma hos bekanta eller utomhus om vädret tillåter. Eva är gravid i vecka 12 och säger att hon vill behålla barnet och bli drogfri.

- Vad är dina initiala tankar om fallet?
- Hur upplever du Evas situation?
- Vad är viktigt att fokusera när ni träffas?
- Vilken information är viktig för att kunna arbeta vidare?

För att Eva inte ska bo på gatan erbjuds hon under utredningstiden ett drogfritt boende. Eva säger att hon är bredd att göra vad som helst för att bli drogfri. Senare under eftermiddagen avviker Eva från den sjukvårdsavdelning som hon ligger inskriven på. Dagen därpå kommer Eva till socialtjänsten och ber om en ny chans, hon vill till boendet som hon erbjudits. Eva flyttar in på det drogfria boendet senare samma dag. Fem dagar senare lämnar Eva boendet och tar ett återfall.

- Hur ser du nu på Eva och hennes situation?
- Har du redan gjort dig en bild av möjliga insatser? Vilka är i så fall dessa?

Eva återvänder efter två dygn till boendet och lämnar ett test som visar positivt för amfetamin. Under sin frånvaro har Eva besökt vänner på olika lågtröskelboenden som tillåter droger på rummen. Eva säger att hon överväger att göra abort. Eva vet inte om hon klarar av att bli drogfri men säger att det egentligen är det hon vill.

- Vad tänker du om Evas situation och hur hade du arbetat fortsatt med Eva?
- Hur hade du som socialsekreterare agerat?

Tematiska följdfrågor

Bakgrund

Ålder

Arbetslivserfarenheter och tid i arbetslivet

Yrkesroll

Arbetsplats

Arbetsuppgifter

Handlingsutrymme

Hur ser organisationen ut och hur fördelas/struktureras arbetet

Hur arbetet styrs

Beskrivning av arbetsplatsen struktur och kultur